

SAMOSTAN FRANJEVAČKIH TREĆOREDICA "PICOKARA" SV. CIPRIJANA U SPLITU (1493.-1905.)

Karlo Jurišić

UDK271.9 (497.13 Split) "1483/1905"

Izvorni znanstveni rad

Karlo Jurišić

Makarska, Franjevačka visoka bogoslovija

Crkvice Sv. Ciprijana u Splitu spominje se 1119. godine, a franjevačke "picokare" tek 1391., ali se o njima ništa ne zna. Autor je na temelju dosad nekorisćenog Arhiva Sv. Ciprijana (Split-Lovret), dao prvi opširniji prikaz povijesti picokara Sv. Ciprijana od 1483. godine, kada ih je Stanica Radić (graditeljica gotičke crkve sv. Marije u Jajcu), nakon pada Bosne nastanjena u Splitu, uvela u svoju "veliku kuću" tik do Sv. Ciprijana i obdarila ih drugim nekretninama, stupivši i sama u njihovu družbu. Samostan je završio svoj vijek 1905., a crkvice srušena 1928. godine.

Kada je uprava Provincije presv. Srca Isusova školskih sestara franjevki iz Splita¹ odlučila izdati prvu monografiju o svojoj zajednici, rad je povjerila svojoj prvoj fakultetski obrazovanoj članici č. s. Berhmani Rozariji Nazor, profesorici, koja je upravo bila završila službu provincijalke (1975.-1981.). A budući da povijest navedenih sestara u Splitu počinje godinom 1904., kada su odlukom crkvenih vlasti došle iz Maribora preuzeti starodrevni samostan franjevačkih trećoredica, zvanih "picokara sv. Ciprijana" u središtu Splita, sama se od sebe osjećala potreba da se u monografiji donese barem kratak prikaz povijesti navedenog samostana, jer o njemu dotada gotovo ništa nije pisano.²

¹ Provincija je osnovana 3. lipnja 1922., kada je odlukom Sv. Stolice Kongregacija školskih sestara iz Maribora razdijeljena na provincije.

² Dok povjesničar grada Splita Grga Novak (1888.-1978.) u monumentalnom djelu Povijest Splita više ili manje opširno opisuje sve splitske samostane i srednjega i novoga vijeka, dotle na početku članka "Društva slična samostanima" donosi ove dvije rečenice: "Osim samostana postojale su u Splitu u XVII. stoljeću još neke družbe njima slične, i to Kongregacija filipina, dvije kuće Trećoretkinja (pizzochera) sv. Franje i dvije kuće Trećoretkinja sv. Dominika. Kada su trećoretkinje osnovane, nije nam poznato, točno smo upućeni u osnivanje Kongregacije filipina."

U samostanskom arhivu u središtu provincije na Lovretu sačuvao se dio starih rukopisa bivšega samostana pod nazivom "Arhiv Sv. Ciprijana u Splitu" (ASC), koji je za istraživače ostao nepoznat.

B. R. Nazor spomenuti je ASC 1982. godine povjerila piscu ovih redaka da bi utvrdio glavne činjenice povijesti samostana. Ponudu sam prihvatio i napravio radnju pod gornjim naslovom. Budući da se radnja zbog obujma nije mogla uklopiti u monografiju "Lovretske sestre" 1986., autorica je u to djelo uvrstila kratak sadržaj ove radnje pod naslovom "Samostan picokara kod sv. Ciprijana 1497.-1904."³

Međuvremeno je O. Petar Runje, franjevac-trećoredac, marljivi istraživač starije povijesti hrvatskih franjevac-glagoljaša, u Historijskom arhivu u Zadru (HAZ), u odjelu "Splitski arhiv", pronašao nešto starije nepoznate podatke u svezi s istom temom te ih 1986. i 1987. objavio u dvama časopisima.⁴

Autorica monografije "Lovretske sestre" u "Uvodnim napomenama" navodi da ću objaviti posebnu studiju o samostanu sv. Ciprijana,⁵ što do danas za to nije bilo prigode.

Stoga sam rado prihvatio poziv uredništva časopisa "Prilozi" da bih i ja ovim skromnim radom obilježio 70. obljetnicu života akademika Krune Prijatelja, koji mi je već od daleke 1946. godine ne samo cijenjeni znanac Prijatelj (velikim slovom), nego i dobar prijatelj (malim slovom), te rado objavljujem u ovoj prigodi ovaj prvi opširniji rad o drevnom srednjovjekovnom samostanu, čiji se život utnuo početkom našega stoljeća.

Glavno i gotovo jedino vrelo za ovaj rad jest spomenuti ASC, pa je potrebno o njemu nešto više reći.

ASC sastoji se od različitih rukopisa uvezanih u tri knjige A, B i C, vanjskog oblika 31 x 21 cm, što sadrže svega 594 stranice, od kojih dobar dio nije ispisan. Cijeli rukopis nosi naslov: "LIBER ARCHIVALIS - CARTE DI TESTAMENTI, INSTRUMENTI ET BENEFICI DELLE REVERENDE PIZZOCARE DI S. CIPRIANO".

To su manjim dijelom izvornici (često ovjerovljeni) različitih oporuka, ugovora, dokaznica, računa, molba, sudskih odluka, kao i gdje koji spis crkvenih ili redovničkih vlasti. Gotovo je sve pisano talijanskim, nešto malo latinskim, dok su samo dva spisa

(*G. Novak*, Povijest Splita II, Split 1961, 363). Pisac zatim na pola stranice nastavlja opisom početaka filipinske kongregacije u Splitu, a o četirima samostanima franjevačkih i dominikanskih trećoredica u cijelome djelu više nema ni riječi. A i za taj podatak Novak se poziva na djelo: *D. Farlati*, *Illyrici sacri*, tomus III, Venetiis 1765., 556, - ali u djelu slavnoga pisca na tome mjestu nema ni spomena o njima!

³ *B. R. Nazor*, *Lovretske sestre - Provincija presvetoga Srca Isusova školskih sestara franjevaka*, Knjižnica zbornik "Kačić", 14, Split 1986, 25-30, (kratica LS)

⁴ *P. Runje*, *Trećoreci na području Jajca u srednjem vijeku*, *Vjesnik franjevac trećoredaca*, 23/1986, 1, 34-36; *Isti*, *O crkvi sv. Marije u Jajcu, trećorecima i časnoj sestri Stanici trećeg reda sv. Franje u srednjem vijeku*, *Marulić*, 20/1987, 4, 413-417; *Isti*, *Prema izvorima*, Zagreb 1990. (zbornik već objavljenih radova, među kojima je autor uvrstio i oba navedena članka) 74-76, 93-97.

⁵ *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 10.

pisana hrvatskim jezikom.⁶ Vremenski raspon sadržaja ASC proteže se od 1497.-1897., dakle točno četiri duga stoljeća.⁷

Taj mali, a za našu temu dragocjen arhiv bez sumnje je samo ostatak mnogo većega arhiva drevnog samostana kod Sv. Ciprijana koji je tijekom vremena stradao zbog različitih nedaća. Znamo da je postojala i četvrta knjiga ASC-D koja se izgubila. Što je sačuvano, to je 1909. g. u spomenute tri knjige uvezao i ukoričio fra Andrija Rajković (1880.-1927.), franjevac Provincije presv. Otkupitelja u Splitu, koga se u monografiji "Lovretske sestre" ubraja među istaknutije dobročinitelje.⁸

Između dokumenata, koje sadrže tri spomenute knjige ASC, izuzetnu važnost ima prvi po redu dokument: oporuka Stanice, udovice kneza Radića iz Jajca, koja je pisana 2. siječnja 1497. u Splitu. To je prijepis oporuke na talijanskom jeziku s početkom i završetkom na latinskom.⁹ Pisana je humanističkom latinicom na dvadeset stranica. Izvornik oporuke u HAZ pronašao je gore spomenuti O. Runje i na nj upozorio.¹⁰ Splitski prijepis vjeran je izvorniku i nema bitnih razlika.¹¹

Iako je oporuka bila poznata don Frani Buliću (1846.-1934.), koji ju je oko 1905. godine čak bio poslao na uvid hrvatskoj Akademiji, ona ni do danas nije objelodanjena. Ovdje se ona po prvi put većim dijelom koristi, dok će cijeli tekst i prijevod biti objavljeni na drugome mjestu.

Staničina oporuka jest temelj upoznavanja povijesti picokara kod Sv. Ciprijana u Splitu, barem od njezina doba. Njome zapravo počinje povijest toga samostana. Ona je, s obzirom na stari kraljevski grad Jajce, važna i za opću hrvatsku povijest.

Što se tiče, pak, literature o samostanu sv. Ciprijana, ona je prije navedenih radova B. R. Nazor i P. Runje sasvim oskudna. Za novije doba ističu se shematizni splitske i makarske biskupije od 1840. godine pa do ukidanja samostana.¹²

- ⁶ To su: papirić 10x7 cm (18. st.), na kojemu je u desetak redaka latinicom ispisan neki račun (ASC-C, 92, gdje je priljepljen); službeni dopis Biskupskog ordinarijata Split, br. 1917. od 22. VI. 1897., posljednji dokument ASC-C, 387.
- ⁷ U prvu knjigu ASC-A na početku je kao slobodan list umetnuta pergamena s latinskim tekstom od 54 retka, koja je zbog sitnih slova i dotrajalosti teško čitljiva. Akt je pisan 28. travnja (?) 1490. U njemu se spominju "domina Staniza relicta quondam ser Radichii de Jaiza", (redak 5-6), i "domina Maricza relicta quondam ser... Moglinovich (?)", (r. 8-9). Koliko sam mogao razabrati, tu se radi o pravnom aktu za neki posuđeni novac u dukatima. Prema ovome priloženom dokumentu sadržaj ASC je stariji za sedam godina, tj. od 1490.g.
- ⁸ B. R. Nazor, n. dj. (3), 37, 38, 40, 127, 136, 137, sl. 127.- Pretpostavljam da je i knjigu D uredio O. Rajković, jer se ona spominje u ljetopisu Zavoda na Lovretu, pa se poslije 1909. godine izgubila. (Rajković se bavio knjigom. Kao župnik Podace (1916.-1917) pisao je "Spomen-knjigu župe Podace", bogato vrelo za mjesnu povijest (rukopis u arhivu samostana Zaostrog).
- ⁹ ASC-A, 1-20; prijepis iz 1756. g. uvršten je u ASC-B, 1-25.
- ¹⁰ HAZ, Splitski arhiv, kutija 51, sveščić 9, 2. I. 1497. (usp. P. Runje, n. dj. (4), 74-76, 93-97).
- ¹¹ Pismo O. P. Runje autoru od 13. svibnja 1986. g.
- ¹² Usp. shematizme splitske i makarske biskupije pisane bilo talijanskim bilo latinskim jezikom za godine: 1840., str. 9; 1867., 44; 1886., 48; 1887., 59; 1888., 58; 1891., 60; 1892., 59; 1897., 61; 1898., 123. gdje stoji naslov: "Spalati. Hospitium Tertii Ordinis S. Patris Francisci Provinciae S.

O samoj crkvi sv. Ciprijana, na temelju arhivske građe, u novije doba iznio je neke nepoznate podatke don Franc Bego.¹³ Ostala literatura o samostanu i crkvi bit će navedena u bilješkama.

Stanica Radić iz Jajca, glavno je lice čitave povijesti franjevačkih picokara sv. Ciprijana u Splitu. Prema spomenutim arhivskim vrelima, bila je jaka i zaslužna žena za povijest i Jajca i Splita druge polovine 15. stoljeća, a sve do naših dana ostala je nepoznata našoj povijesnoj znanosti. Stoga je potrebno i za našu temu barem u kratkim crtama prikazati njezin život i rad.¹⁴

Premda nemamo osnovnih podataka o Staničinu podrijetlu, rođenju i smrti, ipak znamo da je naše gore list, vezana uz naše tlo i zaljubljena u hrvatski jezik, koji ona u oporuci naziva “jezik ilirski, tj. jezik dalmatinski”.¹⁵

Nepoznate godine Stanica se udala za Radića Radoslavića iz Jajca. Ona je već 1460. godine njegova žena, nastanjena s njime u Jajcu. Te, naime, godine muž Radić ostavlja ženi Stanici 1000 zlatnih dukata za stare dane. Radić je tada po zanimanju trgovac, koji sredinom 15. stoljeća trguje na relaciji Jajce - Split. Godine 1448. i 1449. spominje se kao dužnik nekoga Matoša (Mathosius) iz Splita kome 1455. isplaćuje dugove.

Stanica daje pred javnim bilježnikom 1. veljače 1471. godine u Splitu svome Radiću, tada stanovniku i građaninu Splita, onih 1000 zlatnih dukata iz 1460. godine da može njima trgovati. Bračni je par Radić-Radoslavić boravio u Jajcu, vjerojatno sve do uoči turske najezde na proljeće 1463. godine kada su morali u zbjeg, kao i mnogi drugi stanovnici Bosne: od kraljice Katarine (1424.-1478) i njezine svite pa sve do nepoznatih bjegunaca iz nižih slojeva. Oboje se stalno nastaniše u Splitu, makar je Jajce već koncem iste 1463. godine bilo oslobođeno od Turaka i ostalo središte hrvatsko-ugarske Jajačke banovine sve do 1527./28., kada je konačno palo pod Turke.¹⁶

Nakon što joj je muž Radić umro prije 1481. godine, udovica Stanica odlučila je postati redovnica trećega reda sv. Franje. Tu je svoju odluku ostvarila početkom 1483. u svojoj “velikoj kući” kraj crkve sv. Ciprijana. Stanica je već 1484. godine napravila svoju prvu poznatu oporuku u kraćem obliku, dok je nakon trinaest godina, tj. 2. siječnja 1497. učinila svoju posljednju oporuku koja je glavno vrelo ovoga rada.

Ne znamo koliko je vremena Stanica živjela poslije oporuke. Možda je ona umrla već i prije 1500. godine. Ona se u ASC tek 19. siječnja 1512. godine spominje kao mrtva.¹⁷

Hieronymi C. D. sub invocat. S. Cypriani Ep. et Mart.”- O picokarama iz Poljica ukratko piše S. Kaštelan, Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine-republike Poljica, Split 1940., 104-105.

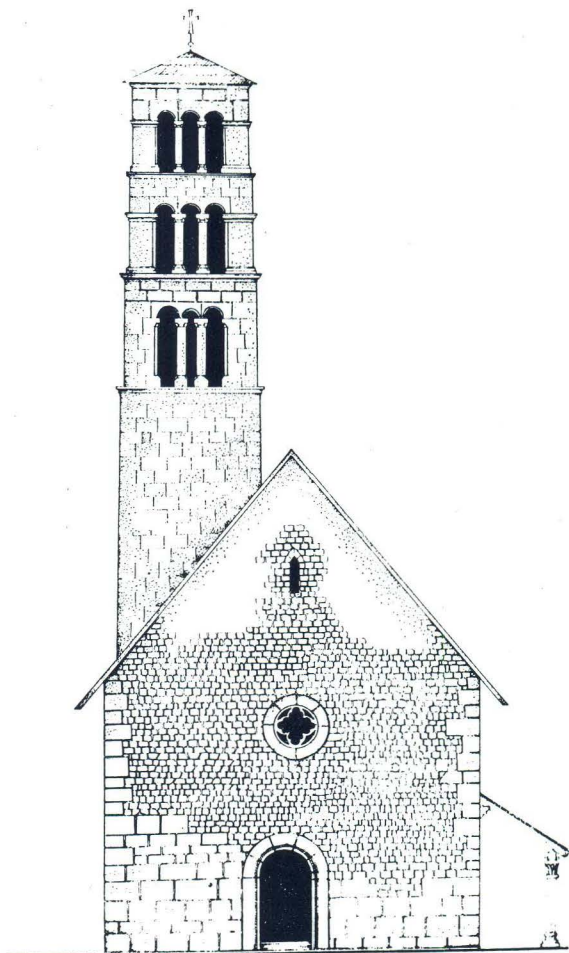
¹³ F. Bego, Crkvice na sjevernoj strani srednjovjekovnog Splita, Kulturna baština 19, Split 1989., 75-77.

¹⁴ Podaci za Staničin životopis, koji su stariji od oporuke iz 1497. g., uglavnom se temelje na istraživanjima P. Runje (usp. b 4).

¹⁵ Citat: “del lenguazo illyrico coe lenguazo dalmata” (ASC-A, 15).

¹⁶ Č. Truhelka, Kraljevski grad Jajce, Sarajevo 1904., 38-40.

¹⁷ ASC-A, 39, gdje pod gornjim datumom piše: “Quondam dominae Stanizae viduae Radichii de Jaiza”.

Crkva sv. Marije u Jajcu, koju je oko 1460. g. dala podići Stanica Radić
(Prema Dj. Basleru, 1972)

Po svoj je prilici bila pokopana u svome vlastitom grobu u crkvi sv. Franje male braće u Splitu na obali, kako je to bila odredila u prvoj točki posljednje oporuke, u kojoj je ujedno naglasila da njezin grob pripadne njezinim nasljednicima, tj. picokarama Sv. Ciprijana.¹⁸

Prvo i najveće poznato djelo Stanice Radić jest gradnja crkve B. D. Marije u Jajcu, koja se prvi put spominje 7. studenoga 1461. godine u buli pape Pija II. kojom daje neke oprostite toj crkvi.¹⁹

¹⁸ ASC-A, 2.

¹⁹ A. Theiner, Monumenta Slavorum Meridionalium I, Rim 1863., 460; E. Fermežin, Acta Bosnae, Zagreb 1892., 244, gdje stoji: "Pius PP. II. concedit indulgentias visitantibus ecclesiam

O crkvi sv. Marije u Jajcu piše se već preko stotinu godina, a da našim povjesničarima nije uspelo odgonetnuti tko ju je i kada sagradio.

Crkvom sv. Marije u Jajcu posebno se bavio pokojni arheolog dr. Đuro Basler (1917.-1990.), koji je na temelju dokumenata i arheoloških ostataka o njoj objavio nekoliko informativnih članaka.²⁰ O vremenu njezine gradnje Basler piše: “Predgradnja (starije romaničke porušene crkve, m. o.) u gotičkom stilu mogla je biti izvedena negdje u kasnim godinama vladanja hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića, dakle negdje oko 1410. godine”.²¹ Basler je, naime, smatrao da su staru romaničku crkvu obnovili bosanski franjevci. Također prema njegovu mišljenju, uz već postojeću gotičku crkvu sv. Marije kasnije je nadograđen zvonik, poznat pod nazivom “Toranj sv. Luke”, i to tek kada je crkva postala prošteništem, odnosno kada je u nju smješten dio relikvija sv. Luke Evangeliste. Isti arheolog pod pseudonimom “Amphilogos” (“dvoimeni”: Kujundžić-Basler) sa sigurnošću tvrdi da je zvonik sagrađen između 1462.-1463. godine, dakle pola stoljeća poslije navodne sagrađene crkve.²²

Danas je sigurno utvrđeno da je crkvu sv. Marije u Jajcu sagradila Stanica Radić oko 1460. godine, a vjerojatno s njom i zvonik. Crkvu je posvetila “Bezgrešnoj Djevici Mariji” i predala je na čuvanje i korištenje sestrama trećega reda sv. Franje Asiškoga koje su tada živjele u Jajcu.²³

Stanica, naime, u oporuci od 2. I. 1497. na četiri mjesta izjavljuje da je ona “utemeljila” rečenu crkvu “Bezgrešne Djevice Gospe Svete Marije”.²⁴ U tu je svrhu kupila zemljište na kojemu je sagrađena crkva, a zemljište je bilo prijašnjega vlasnika Martina Martolovića. Stanica se pobrinula i za uzdržavanje svoje crkve, pa je istoj crkvi ostavila “kao miraz”, osim mjesta na kojemu je crkva, još šest zemalja, tri kuće, jedan mlin i vrt koji se nalazi uz vrt crkve sv. Katarine u Jajcu. Istom oporukom “taj miraz crkve sv. Marije” Stanica ostavlja na korištenje trećorednicama koje će se brinuti za crkvu.²⁵

’s. Mariae in Jaica bosnen. diocesis”, in qua referente rege Stephano populi opinantur ’s. Luce corpus servari et multis sepe numero clarere miraculis”.

²⁰ D. Basler, Spomenici starije prošlosti Jajca, Rad XV-og kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije u Jajcu 12-16. septembra 1968., Sarajevo 1971., 9-11; J. Kujundžić (Đ. Basler), Srednjovjekovne crkve u Jajcu, Dobri pastir, XXI-XXII/1972., 273-284; Amphilogos (Dj. Basler), Toranj sv. Luke u Jajcu, Svjetlo riječi, III/1985., br. 33, 7.

²¹ J. Kujundžić, n. dj. (20), 282.

²² Amphilogos, n. dj. (20), 7.

²³ ASC-A, 3-5.

²⁴ “La chiesa dela Verzene intemerata madona Sancta Maria fundata per essa testatrice a Jajca” (ASC-A, 3); “primo uno loco supra el quale sie fundata la dita chiesa da madona Sta. Maria, comprata per la dita testatrice da Martin Matolovich” (n.m.); “Ordena che tuti diti beni posti a Jajca e suo distretto pervegnano ala chiesa de S. Maria de Jajca fondata per essa” (n. d., 10); “Item vuol et ordena la prefata testatrice che tuti suoi beni mobilli et stabilli lasati in dote et nomine dotis ala iesia dela intemerata Verzene Maria fundata per essa in Jajca” (n. d., 13). - U oporuci iz 1484. stoji dragocjen podatak: “a la giesia de sancta Maria factum nuovamente extra muros de Jaiza” (P. Runje, n. dj. (4), 95).

²⁵ ASC-A, 13-14.

Crkva, dakle, nije posvećena Uzašašću Marijinu, kako se domišljao Basler, jer da je to "stari patron jajačkog (franjevačkog muškog m. o.) samostana".²⁶ Crkva je bila posvećena "Bezgrešnoj Djevici Mariji", kako oporučiteljica dvaput precizira titulara svoje crkve.²⁷ Stanica je, dakle, kao vjerna sljedbenica franjevačke teološke škole sagradila crkvu u čast one Marijine odlike koja će tek nakon četiri stoljeća biti proglašena dogmom.²⁸

Na temelju arheoloških istraživanja sigurno je utvrđeno da je Staničina crkva sagrađena u gotičkom slogu s nekim romaničkim spolijima, a da je njezin zvonik ("toranj sv. Luke") u donjem dijelu gotički kao i crkva, dok "profilirani vijenci na gornjim katovima odišu već ranom renesansom".²⁹ Stručnjaci su utvrdili visoku umjetničku vrijednost Staničine Sv. Marije u Jajcu,³⁰ dok je Basler izradio i objavio tlocrt i vanjski izgled crkve i zvonika.³¹

Staničino je životno djelo doživjelo tešku sudbinu. Nakon što su 1527./28. godine konačno osvojili Jajce, Turci su Sv. Mariju pregradili u džamiju ("Hondavenkjarova" tj. carska džamija), a zvonik pretvorili u minaret. Crkva-džamija je kroz povijest dvaput teško stradala od požara, 1658. i 1832., i ostala u ruševinama. U naše je doba restaurirana i crkva i zvonik koji je ocijenjen kao "jedini potpuno sačuvani srednjovjekovni kampanil u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka".³²

Drugo značajno djelo Stanice Radić jest otvaranje samostana franjevačkih trećoredica zvanih "picokara" u njezinoj "velikoj kući" kraj crkve sv. Ciprijana u Splitu 1483. godine, o čemu će unaprijed biti riječ, i to najprije o samostanu pa crkvi.

Premda se picokare sv. Franje, bez preciznije ubikacije u Splitu, prvi put spominju već 1391. godine,³³ ipak njihova prava povijest počinje pojavom i djelovanjem spomenute Stanice, ud. kneza (conte) Radića Radoslavića iz Jajca, u drugoj polovini 15. stoljeća.

Imućna i poduzetna žena, koja je u još slobodnom Jajcu sagradila jednu od većih crkava u tadašnjoj Bosni, nakon što je poslije pada Bosne postala stanovnica i građanka Splita, ostavši udovica odlučila je svoju bogatu imovinu upotrijebiti u nešto što će biti "acre percennius".

²⁶ J. Kujundžić, n. dj. (2=), 278. - "Uzašašće" Marijino (Ascensio...) teološki je neispravan izraz mjesto "Uznesenje Marijino" (Assumptio B. V. Mariae).

²⁷ "La chiesa dela Verzene interemerata madona Sancta Maria"; "Ala iesia dela interemerata Verzene Maria" (ASC-A, 3, 13).

²⁸ Kult Marijina bezgrešnog začeća, koji su naročito širili franjevci, napredovao je u doba gotike, pa ga 1477. pape potvrđuju; 1708. postaje zapovjednim blagdanom, a 8. XII. 1854. papa Pio IX. Bezgrešno začeće proglašuje dogmom (Usp. Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike, Zagreb 1979., 144, 165).

²⁹ *Amphilogos*, n. dj., (20), 7.

³⁰ (Grupa autora), *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1966., 445-450.

³¹ J. Kujundžić, n. dj. (20), 279, 281, 283.

³² Isti, n. dj., 284. - Sliku crkve - džamije i zvonika v.: Lik. enc. Jug., 1, Zagreb 1984., 172. Što je s tim objektima danas poslije pada Jajca u groznome ratu, 1992. g., ne znamo.

³³ "1391: 28 Aprile. Pergamena Testamento di Marco Antonio di Stoian marangon lascia alla Fratreglia di S. Spirito un terreno a Cozunar di vretteni sette. Item una casa nella contrada di S.

U Splitu je kupila “veliku kuću”, koja se nalazila neposredno uz staru crkvu sv. Ciprijana, i tu je kuću odlučila pretvoriti u ženski samostan trećega reda sv. Franje Asiškoga, postavši i sama franjevačka trećoređica.

Stanica je svoju odluku htjela i pravno osigurati, pa se zato obratila gradskom vijeću u Splitu koje je na sastanku 26. siječnja 1483. godine većinom glasova (36:4) odobrilo Staničinu odluku da se ona sa svoje tri drugarice posveti Bogu u trećemu redu sv. Franje na dobro svih i na slavu splitskih zaštitnika sv. Dujma i sv. Staša, te da njezino vlasništvo ostaje njezinim susestrama koje se s njome posvećuju Bogu.³⁴

Uredivši sve potrebno kod građanskih i, bez sumnje, crkvenih vlasti, Stanica je u svojoj “velikoj kući” otvorila samostan picokara sv. Franje, kojih je navedenoga dana 26. siječnja 1483., što možemo smatrati početkom toga Staničina samostana, bilo s njome zajedno svega četiri osobe.

Budući da je bila zašla u već treću dob života, Stanica je slijedeće 1483. godine učinila svoju prvu oporuku kojom ukratko određuje kome sve ima pripasti njezina imovina. Nakon trinaest godina, tj. 2. siječnja 1497. godine u Splitu čini svoju posljednju, opširniju oporuku, koju je pisao javni bilježnik svećenik-kanonik Marin u prisutnosti svjedoka Nikole Vukovića i Petra, sina pok. Grgura.

Tom oporukom “časna redovnica trećeg reda svetoga i serafskoga Franje gospođa Stanica, udova pokojnog Radića iz Jajca, građanka nastanjena u Splitu... kao prava vjernica i katolkinja u jedinstvu sa svetom majkom Crkvom... časnim redovnicama trećeg reda sv. Franje”, odnosno “rečenim picokarama”, tadašnjim i budućim, koje stanuju ili će kasnije stanovati u njezinoj “velikoj kući kraj sv. Ciprijana” ostavlja ove nekretnine: osim spomenute “velike kuće”, također još drugih šest kuća i kućica, i to kuću u predgrađu Splita “blizu jezera Pistura”,³⁵ zatim kuću nekoć Matije Papalića; dvije kućice u predgrađu Splita s vrtom uz zemljište koludrica sv. Benedikta; dvije butige ili stana na novoj zemlji u Splitu; onda tri komada zemlje posađena lozom u splitskom polju na Gripama; vinograd na Gripama i peć na staroj zemlji u Splitu kraj Deodata (Bogdana?) Drinibatića; konačno je svoje nasljednice obvezala da na crkvu sv. Ciprijana moraju postaviti pristojan zvonik i kupiti jedno zvono, budući da je tako bila ugovorila s upraviteljem crkve kada je kupila rečenu kuću.

Oporučiteljica je postavila ove uvjete ostavštine: trećoređice moraju stati u njezinoj “velikoj kući” kraj Sv. Ciprijana i služiti bogoštovlju, vršeci pravilo trećega reda sv. Franje; ujedno se moraju brinuti da franjevci sv. Marije na Poljudu odsluže četrdeset misa godišnje za dušu pok. kneza Radića i dva aniversara za dušu istoga pok. kneza i za dušu oporučiteljice; također se moraju pobrinuti da fratri samostana sv. Franje u Splitu na obali

Spirito contigua alla casa delle Pizocare di S. Francesco” (Arhiv crkve i bratov. sv. Duha, br. 2, f 39 v Arhiv splitske nadb.); *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 25, b 14.

³⁴ HAZ, Spl. arh., kut. 18, sv. 35, str. 161 (*P. Runje*, n. dj., 4, 93-94).

³⁵ “Posta in burgo de Spalato apreso il lago di la Pistora” (ASC-A, 6). Tu se radi o lokvama na položaju današnjega Hrvatskog narodnog kazališta, u koje je uvirao potok Lovret (Podatak zahvaljujem g. prof. Perislavu Petriću u pismu od 17. III. 1986.).

odsluže osamdeset misa: četrdeset za dušu pok. kneza i četrdeset za dušu oporučiteljice, te dva svečana odrješenja, jedno za njega, a drugo za nju, i to za “vječna vremena”. Milostinju za mise imaju namiriti od prihoda što ih budu dobivale za najam ostavljenih kuća i butiga.³⁶

Stanica je oporuku pisala u najteže doba hrvatske povijesti, tj. između dviju najvećih pogibija svoga naroda u borbi s Turcima: Krbave (1493.) i Mohača (1526.), kada je njezin sugrađanin Marko Marulić (1450.-1524.) stvarao dvije poznate poeme, obje nadahnute borbama Hrvata s Turcima: junački ep “Juditu” (dovršena 1501.) i “Molitvu suprotiva Turkom”. Stanica, doduše, u oporuci ni jednom riječju ne spominje ni Turke, zbog kojih je napustila Jajce, ni bilo kakve ratne opasnosti, ali dovoljno osvjetljuje atmosferu u opkoljenom Splitu, kada u istoj oporuci, u kojoj je gotovo jedini naglasak na brizi za vlastitu dušu i dušu pok. muža, na kraju ostavlja prilog od deset soldina za izgradnju utvrda grada Splita.³⁷

U sačuvanim dokumentima ASC, i to od prvoga iz 1497. pa do predzadnjega iz 1873., za naše trećoredice sv. Franje u Splitu nalazimo najkraći i najčešći naziv “picokare sv. Ciprijana”, kako ih je narod obično zvao. Međutim, već gotovo čitavo stoljeće nema više picokara, kao što nema više ni njihova samostana, pa ni crkve sv. Ciprijana. Stoga je potrebno nešto više reći o tim gotovo zaboravljenim pojmovima.

Stanica u oporuci iz 1497. članice svoje redovničke zajednice kraj sv. Ciprijana zove “časne gospođe trećega reda sv. Franje”, “časne redovnice”, pa i “časne sestre”,³⁸ ali ih na dva mjesta naziva čisto spontano picokarama, i to doslovno: “rečene picokare” i “prisutne picokare”.³⁹ Treba primijetiti da se oporučiteljica već prvi put izrazila “rečene picokare”, iako pod tim nazivom u oporuci nisu još bile spomenute. To znači da je već tada naziv za takve pobožne žene u Splitu bio duboko uvriježen.

Riječ je talijanskoga podrijetla, koja glasi “pinzochero, pinzochera”, a dolazi od “bizzoco” (bizzochero), kojoj inače još nije odgonetano etimološko značenje.⁴⁰ Pojam picokare u nekim krajevima južne Hrvatske donedavno je značio pobožnu ženu, koja ima zavjet čistoće i živi u svijetu,⁴¹ dok je u dalekoj prošlosti označavao žensku osobu koja je nosila redovnički habit živeći u svijetu.⁴²

Picokare su nastale u srednjem vijeku, i to nakon formiranja prosjačkih redova u 13.

³⁶ ASC-A, 5-8.

³⁷ N. dj., 19.

³⁸ Naziv “Le venerabil madone del Terco ordine de Sancto Francesco” u oporuci se susreće četrnaest puta; “Le venerabil religiose” pet puta; “le venerabil sorelle” tri puta (ASC-A A, 1-20).

³⁹ “Dicte picochare” (n.m., 5); “presente picochare” (n.m., 8).

⁴⁰ N. Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Milano 1970., 1281, 206.

⁴¹ J. Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split 1976., 207. - Takvih žena ima u Sinju još i u naše vrijeme (podatak iz 1986.) i zovu ih picukare. I Šetkina “Terminologija” navodi oba oblika: picokara i picukara (n. dj., 207).

⁴² Usp. “Grande enciclopedia popolare Sonzogni”, XV, Milano, 306.

stoljeću. U Italiji se mogu pratiti od 1240., a na području Venecije ima ih mnogo već oko 1300. godine.⁴³

Pobožne djevojke i udovice živjele bi pojedinačno u vlastitim kućama ili bi se prema prilikama udruživale u manje ili veće zajednice koje su se različito zvale: družina, skula, odgojilište, sklonište, konvikt, zavod, gostinjac, bolnica, dvor, kuća, kućica, sveta kuća...⁴⁴ U Rimu je bilo više "svetih kuća", između kojih je nekada u samo jednoj takvoj kući bilo i do stotinu osoba.

Gradansko i crkveno-pravno stanje takvih udruženih žena određivao je opći crkveni zakonik. Obično bi se takve pobožne žene vezale uz neku crkvu ili još radije uz neki od muških redova, bilo monastičkih bilo prosjačkih. Ukoliko bi polagale zavjete, polagale bi ih prema pravilu koje je crkva odobrila. Ti su zavjeti uvijek smatrani jednostavnim zavjetima (vota simplicia). Najčešće se polagao zavjet čistoće, a rjeđe i zavjet svojevolljnog siromaštva.

Djelatnost picokara bila je uglavnom dvovrsna: molitvena i dobrotvorna. Njihova se pobožnost često sastojala od dugih, pa i kontemplativnih molitava, dok bi rjeđe sudjelovale i liturgijskim molitvenim obredima. Često su picokare njegovale različite pobožnosti, a katkada bi provodile i strožu askezu: čistiću, post, mnoge korizme o kruhu i vodi, bdijenja, cilicije, bičevanja... Neke su se od njih istakle u svetosti i mistici, kao, npr., velike franjevačke picokare srednjega vijeka: Ruža Viterbska († 1252.), Margareta Kortonska († 1297.), Brigita Švedska († 1375.); dominikanska picokara Katarina Sijenska († 1380.) i dr.

Što se tiče dobrotvornih pothvata, picokare bi se često posvećivale odgoju djevojaka i njezi bolesnika. Kada se 1519. godine u Napulju osnovala bolnica za neizlječive, neke su se plemenite gospođe dobrovoljno obvezale da će služiti bolesnima i umirućima, i to su radile obučene u habit trećeg reda sv. Franje. U Veneciji su sve do 19. stoljeća picokare pratile mrtvaca do groba, i to tako da bi u desnoj ruci nosile užezenu svijeću, a u lijevoj kronicu pjevajući "Zdravomarijo".

Picokare su u mnogim talijanskim mjestima pripravljale tlo za osnutak ne samo manjih nego i većih samostana. U Folignu, gdje je djelovala jedna od najdivnijih primjera talijanskih picokara, bl. Angela Folinjska (1248.-1309.), u drugoj polovini 15. stoljeća, osim svjetovnih trećoredica bilo je u tome gradu tada čak šest ženskih samostana, od kojih tri franjevačka, a njihove su članice zvali "bizzoche". Naposlijetku, sv. Angela Merici (1474.-1540.), nakon što je dugo živjela kao picokara, osnovala je 1535. poznati red sv. Uršule (uršulinke).

Osim pozitivnih učinaka, nekada se u povijesti katoličkih picokara mogu naći i negativni odrazi. Tako je 1714. biskup u Napulju bio prisiljen izdati poseban "Edikt za picokare" u kome se tuži "na mnoge zloupotrebe i neredne što ih je uvelo mnoštvo trećoredica ili picokara, pučki zvanih "bizoche", ženâ koje nosi redovnički habit živeći u svijetu.

⁴³ Svi važniji podaci u ovoj točki o picokarama preuzeti su iz članka: R. Guarnieri, Pinzochere, *Dizionario degli istituti di perfezione*, VI, Roma 1980., col. 1721-1749.

⁴⁴ Talijanski nazivi: compagnia, scuola, collegio, ritiro, convitto, conservatorio, ospizio, ospedale, corte, casa, casetta, casa santa... (R. Guarnieri, n.dj., /43/, 1741-1742).

Upravo zbog tih možebitnih negativnih oznaka, riječ je picokara, osim prvotnoga časnog i pozitivnog značenja, u nekim prilikama dobila i figurativno značenje žene neiskrene ili licemjerne pobožnosti.⁴⁵

Povijest picokara u hrvatskim zemljama još je gotovo netaknuta. Međutim, možemo pretpostaviti da se i u našoj sredini picokare javljaju nakon dolaska i učvršćenja prosjačkih redova, osobito franjevac i dominikanaca, već u 13. stoljeću, a naročito u važnijim središtima na Jadanu: Zadru, Trogiru, Splitu i Dubrovniku.

Vodeni pečat ispod prov. JakomeĹovića: oko Sv. Jerolima u spilji natpis: HOC. E(st). SIGILLV um). PARVV (m). PRO (vincia) E. DAL (ma) TI (ae)

Split je kao duhovno i gospodarsko središte Dalmacije, a osobito susjednih krajina Kaštela, Cetine i Poljica, bio pogodno tlo za razvitak trećoredica-picokara. U 17. stoljeću, u gradu Splitu bilo je čak šest samostana picokara, kako 1688. godine svjedoči splitski nadbiskup Stjepan Cosmi: "Šest kuć u gradu nahodi se od ovoga imena: tri svetoga Dominika, a toliko ih svetog Frane".⁴⁶

⁴⁵ Pinzocchera, f. bogomoljka; - fig. licemjerka (*D. Parčić*, Rječnik talijansko-slovenski, Senj 1887., 561).

⁴⁶ "Naredbe od zbora darxave splitske dana svitlo od... Stipana Cosmi arkibiskupa splitskoga... v gnegouemu paruomu skuppu ucignenu u Splitu... u dneue 9. 10. 11. Mيسةca Marča 1688. Koge su bile prinesene u Slouinski Giazik od Mikule Biankouichia... In Venetia, 1699, 135.

Picokare su u Splitu dobivale naziv obično po najbližoj crkvi kojom su se služile.

Tako znamo da su se jedne franjevačke trećoredice zvale "picokare sv. Martina" po crkvi sv. Martina, pape i mučenika, zvanog "Sveti Martin de Colonia", koja se, zajedno s crkvom sv. Silvestra pod istim krovom (!), nalazila u dijelu grada zapadno od Dioklecijanove palače.⁴⁷

Tako su isto naziv "Sv. Ciprijana" dobile naše picokare po najbližoj susjednoj crkvi sv. Ciprijana, kojom su se one služile. Crkva, ili bolje crkvice, o kojoj će kasnije biti više govora, bila je, dakako, mnogo starija od samostana, a nalazila se sjeverozapadno od Dioklecijanove palače, na vrhu Bosanske ulice, br. 17, gdje je danas prodavaonica "Brodmerkura".⁴⁸

Tik uza nju nalazila se Staničina "velika kuća" u koju su se 1483. godine smjestile picokare "Sv. Ciprijana". U spisima ASC njihova se kuća naziva različitim imenima, kao i slične kuće u Italiji: pobožna kuća, hospicij, konzervatorij, pa i samostan, bilo "convento", bilo "monastero".⁴⁹ Narod je najčešće upotrebljavao naziv "manastir", a do konca 19. stoljeća i novu uspjelu kovanicu "samostan". Budući da su se naše picokare tu zadržale do svoga utruća početkom 20. stoljeća, za njihovu kuću ostao je naziv "samostan sv. Ciprijana".

Samostan sv. Ciprijana uvijek je bio malen i siromašan. On se, ipak, održao preko četiri stoljeća, jer je imao stanovitu materijalnu podlogu od čijih je prihoda - uz osobni, bilo fizički bilo duhovni rad redovnica - uglavnom živio. Ta se materijalna podloga sastojala u prvome redu od nepokretnih dobara, kuća i zemalja, koje su picokare tijekom vremena dobivale, najčešće ostavštinama splitskih građana, a katkada i kupnjom.

Glavni i najveći dio svojih nekretnina samostan je dobio spomenutom prvom i najvećom ostavštinom Stanice Radić 1484., odnosno 1497. godine. To su bile, kako je već rečeno, "velika kuća" s tri balkona kraj Sv. Ciprijana te još pet-šest manjih kuća i stanova koje su davane u najam. Osim kuća, istom su ostavštinom picokare dobile još četiri zemlje u splitskom polju na Gripama posađene lozom, te jedan vrt pokraj kuća koludrica sv. Benedikta.

Kroz stoljeća su slijedile i druge manje ostavštine. Tako je 1602. starica Marunica ud. Mateja Germanovića sve svoje ostavila "časnim koludricama ili picokarama sv. Ciprijana".⁵⁰ Istim je 1637. sama državna vlast odobrila posjedovanje ostatka nekretnina pok. Antuna Calló.⁵¹ Isto je tako neki Zane našim picokarama ostavio svoju kuću,⁵² dok je 1776. Magdalena Kraguljević ud. Anzula svoju kuću, u ulici Bernardi, te sva svoja ostala pokretna i nepokretna dobra (osim nekih manjih predmeta najužoj rodbini) ostavila "kon-

⁴⁷ G. Novak, n. dj. (2), 462, gdje pisac navodi kratke podatke za četrdesetak crkava i crkvice na području staroga grada Splita (459-464).

⁴⁸ Isti, n. dj., 494, 495-496, gdje je navedena ubikacija Sv. Ciprijana pod brojem 35.

⁴⁹ U spisima ASC za kuću naših picokara susrećemo ove talijanske nazive: casa pia, ospizio, conservatorio, convento, monastero (passim).

⁵⁰ ASC-A, 59-61.

⁵¹ N. dj., 65, 67.

⁵² N. dj., 75.

zervatoriju” Sv. Ciprijana, a na ime “svjetovne sestre” Elizabete Ljubenković, kojoj je također preporučila svoju dušu i duše svojih pokojnika.⁵³

Nešto je samostan i sâm nabavljao. Tako je posebnim kupoprodajnim ugovorom na ime “gospođe Tomice picokare” 1534. (1524.?) godine od Jeronima Kognojevića samostan kupio neku zemlju za 26 lira i 4 soldina.⁵⁴

Prema imovniku od 20. kolovoza 1669., tj. na koncu dugotrajnog i krvavog Kandijskog rata (1645.-1669.), gospodarsko stanje samostana bilo je ovako: osim samostanske kuće s tri balkona, potkrovljem i konobom, uz crkvu sv. Ciprijana samostan je imao još pet kuća za koje je na ime najamnine i livela dobivao svega 247 lira. Samostan je također tada posjedovao i šest zemalja, od kojih su dvije manje (Pojišan i Pijat po četiri vretena površine) obrađivale same picokare, dok su četiri veće bile date u zakup: zemlja u Bolu od dvanaest vretena, na Gripama od dvadeset vretena, na Barkanju (Brodarici) od četiri vretena i na Pisanom Kamenu (Petra Picta) od osam vretena. Za iznajmljene zemlje picokare su trebale dobivati polovinu prihoda s Bola, Gripa i Barkanja i trećinu s Pisanog Kamena.⁵⁵

Uza sve prihode od iznajmljenih kuća i zemalja, samostan je 20. kolovoza 1669., kada je pisan imovnik, bio u dugu za 260 lira.

Usprkos činjenici da sve te spomenute kuće i zemlje - na temelju tih oporuka - picokare sv. Ciprijana nisu smjele ni pod kakvim načinom otuđiti, neke su od spomenutih nekretnina tijekom vremena za njihove prave vlasnike bile izgubljene. Tako je, napr., kuća na “novoj zemlji”⁵⁶ s dućanom i magazinom u Židovskoj ulici (Calle Ebraica), koju je nekoć ostavila Stanica posebnim ugovorom od 5. svibnja 1671., uzeo u najam Abram pok. Jakoba Rosso, a dućan držao Ivan Bilić, ali u vrijeme poslije 1730. kuća je bila protupravno oduzeta.⁵⁷ Također je drugi dućančić u istoj Židovskoj ulici, ispod kuće u kojoj je stanovao dr. Dinaričić, poslije 1730. godine uživali su drugi, a bio je vlasništvo sv. Ciprijana, kako to stoji u oporuci Stanice iz 1497. godine. Slično se tada dogodilo s kućom i peći u starome gradu.⁵⁸

Neke su se starješice sv. Ciprijana uporno borile da bi sa zemalja datih u zakup izvukle što više koristi. Tako je starješica Elizabeta Kovačić koncem rujna 1802. godine

⁵³ ASC-B, 65-71.

⁵⁴ ASC-A, 43-44.

⁵⁵ ASC-C, 7-9. - “Vreteno” je stara mjera za površinu; splitsko je vreteno iznosilo 852 m². Usp. *M. Vlajinac*, Rečnik naših starih mera, II, Beograd 1964., 214. - Pojišan, Piljat (= Pijat), Bol, Gripe, Barkanj (Brodarica) i Pisani Kamen, sve su toponimi na području današnjega Splita (usp. *J. Jelaska*, Splitsko polje za turskih vremena, Split 1985., 145-156, + Karte i grafikoni. Premda autor pod naslovom “Crkveni posjedi” govori o posjedima sedam većih splitskih samostana, od kojih četiri muška i tri ženska, ne osvrće se niti na jedan od šest samostana splitskih “picokara”, dok samo na jednom mjestu spominje “beneficij Sv. Ciprijana” (n.dj., 41).

⁵⁶ Giambattista Giustiniani u detaljnom opisu grada Splita 1553. g. dio grada što se nalazi unutar zidina Dioklecijanove palače zove “stari grad” (terra vecchia), a dio grada koji se protezao zapadno od Palače zove “novi grad” (terra nuova). (Usp. *G. Novak*, n. dj., /2/, 418).

⁵⁷ ASC-B, 61.

⁵⁸ N. dj., 61, 62.

tražila preko suda da im Petar Trumbić, pok. Franc iz predgrada Lučac vrati njihovu zemlju od sedam vreteni na Pojišanu, koju je on držao "na treću", pa će je redovnice same obrađivati nakon što Trumbiću isplate uloženi trud.⁵⁹

Ista je sestra Elizabeta 21. rujna 1800. godine pred bilježnikom izjavila da Andriji Cvitiću, stanovniku Splita, daje u najam kuću, koja se nalazi u gradu kraj kuće plemenite gospode Garanjin iz Trogira, i za vrijeme od deset godina uz najamninu od osam cekina godišnje; što, pak, Cvitić utroši za uzdržavanje kuće, odbit će se od najamnine, a nakon deset godina picokare će slobodno raspolagati kućom.⁶⁰

Međutim, usprkos tolikim ostavštinama kroz vjekove i nastojanjima pojedinih stariječica da njima što bolje uprave, gospodarsko stanje samostana sv. Ciprijana poslije francuske revolucije i napoleonskih ratova iz godine u godinu, od početka 19. stoljeća pa do njegova svršetka, bivalo je sve gore, tako da 19. stoljeće možemo nazvati stoljećem njegova polaganoga umiranja i konačne smrti.

Kratkotrajna francuska vladavina u Dalmaciji (1806.-1813.), doduše, nije ukinula ni prisvojila samostan sv. Ciprijana, kao što je to učinila s druga dva velika ženska samostana u Splitu: sv. Marije "de Taurello" (danas u vlasništvu Srpske pravoslavne crkve) i sv. Benedikta (ili sv. Amira).⁶¹ Ta mu "milost" Francuza ništa nije koristila.⁶²

Oko 1838. godine, kada je broj samostanskog osoblja spao na samo dvije članice, samostan je bio prisiljen obratiti se za pomoć "premilostivomu caru i apostolskom kralju" u Beč. Sastavljač molbe na talijanskome jeziku, koji je tada u "Kraljevini Dalmaciji" bio službeni, među ostalim, u hrvatskom prijevodu kaže i ovo:

"... (Picokare sv. Ciprijana) vitlane vremenskim nepogodama u kojima su se nalazile, i slabo vođene i lišene onoga tko bi bdio nad njihovom ekonomskom upravom, s vremena na vrijeme bivale su lišavane sada jedne, sada druge od svojih zgrada i u gradu i u Velom Varošu u Splitu, koje su tako rekuć sačinjavale okosnicu njihova uzdržavanja. U ispitivanju njihova katastika, kada se uspoređi sa sadašnjim izvorima, javljaju se nekretnine, kojih su bile lišene, ali one do danas ne znaju ni kako, ni od koga. Budući da je njihova imovina stoga propala i tako za mnoge od njih u toj svetoj kući nestalo sredstava za uzdržavanje, njihov se broj bio tako smanjio da se već više godina nalaze samo dvije (redovnice), od kojih je jedna sasvim ostarjela... Gubitak, dakle, tolikih nekretnina i prihoda, koji su od njih potjecali, parnice poduzete za naplatu neplaćenih livela, skoro potpuno

⁵⁹ ASC-C, 253-256.

⁶⁰ N.dj., 243-244.

⁶¹ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, II, Split 1964., 354-366.

⁶² Kada je austrijski car Franjo I. 1818. g. na putovanju kroz Dalmaciju posjetio i Split, u svoj putni dnevnik zabilježio je i ovu rečenicu: "U gradu ima i franjevki, ima ih 6, ne odgajaju mladež i imaju slab samostan". U daljem tekstu stoji i ova rečenica: "Nedaleko od nahodišta, s unutrašnje strane Zlatnih vrata, u jednoj kući stanuju žene odjevene kao redovnice, što se ovdje nazivaju bizzoche. One rade za druge ljude, obilaze okolo, ali nisu polagale zavjeta" (I. Pederin, Franjo I. i počeci antičke arheologije u Hrvatskoj, Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku, 78, Split 1985., 131, 149). Prvi podatak ne bih znao na koga se odnosi, dok drugi govori vjerojatno o picokarama sv. Dominika.

utrnuće spomenutih izvora, nestanak znatnih miraza koje su novakinje bile dužne donositi, i dosljedno prestanak njihovih radova, bili su takvi razlozi da je ne samo propala njihova ekonomija, nego su one prisiljene gledati svoje zgrade zapuštene i porušene, i pritisnute dugovima dospjele su do bijednoga prosjačenja, lišene uprave, vodstva i pomoći...“⁶³

Negdašnju poljoprivrednu podlogu samostanskog gospodarstva picokare su četrdesetih godina 19. stoljeća morale zamijeniti privređivanjem vlastitim rukama, i to tkalačkim zanatom,⁶⁴ dok i tome - razvitkom tehnike, industrije i uopće društva - nije došao kraj.⁶⁵

Vidjeli smo da nam rukopisna ostavština samostana sv. Ciprijana daje malo podataka za upoznavanje njegove gospodarske povijesti, ali nam ona, nažalost, pruža još manje podataka za povijest unutarnjega duhovnog života picokara kao i njihova djelovanja prema vani. Uza svu škrtnost podataka, pokušat ću dati bar neku sliku života i rada trećoredica sv. Ciprijana, makar u grubim crtama, kada zbog nedostatka dovoljnih vrela to ne može biti u svim pojedinostima.

Picokare sv. Ciprijana u Splitu kroz duga stoljeća svoje povijesti bile su i ostale redovnice-franjevke, tijesno vezane uz franjevački red i duh njegovog osnivača sv. Franje Asiškoga (1182.-1226.). To je vidljivo gotovo iz svakoga dokumenta spomenute ostavštine, a osobito iz prvoga temeljnog dokumenta, oporuke gospođe Stanice iz 1497. godine koja je tome samostanu u svojoj kući dala franjevačko usmjerenje kroz vjekove. S toga gledišta su posebno značajne riječi iz njezine oporuke: Ako nestane zakonitih potomaka sinova Ivana Klarina i Ivana Pankovića, onda njihova dobra, koja im istom oporukom ostavlja Stanica, “imađu naslijediti časne gospođe trećega reda sv. Franje, koje će se u to vrijeme nalaziti u njezinoj velikoj kući služeći bogoštovlju i obdržavajući treći red koji je utemeljio sv. Franjo”.⁶⁶

Iako ne posjedujemo nikakvo pravilo, ni statut, ni običajnik po kojima bismo poblizje upoznali način života naših picokara, ipak na temelju činjenice da su one uvijek bile pripadnice trećega reda sv. Franje, te da ih je utemeljiteljica njihova samostana u svojoj “velikoj kući” zauvijek obvezala da moraju “obdržavati treći red koji je utemeljio sv. Franjo”, možemo mirne duše zaključiti da se duhovni život picokara sv. Ciprijana u Splitu

⁶³ ASC-C, 335-337, 343-345.

⁶⁴ Oko 1840. tkalačkim su se poslom bavile starješica Marija Eterović i novakinja Marija Klara Bušić (n. m., 340), koje su tada s oronulom staricom Margaritom Rilov sačinjavale cijelo osoblje samostana sv. Ciprijana (Schematismo della diocesi di Spalato per l' anno solare 1840., 9).

⁶⁵ Točku o gospodarskoj podlozi samostana možemo završiti ovim podacima: God. 1858. “Kongregacija picokara Sv. Ciprijana u Splitu” još se uvijek računala vlasnikom zemalja, koje su obrađivali splitski težaci kao kmetovi (coloni): Ivan Trumbić iz Lučca tri čestice na Pojišanu; Marin Zelić iz Manuša devet č. u Bolu; Mate Zelić iz Velog Varoša jednu č. na Dujama; Karlo Roje iz Manuša jednu č. na Pisanom Kamenu i Luka Španjol iz Velog Varoša tri č. na Brodaricama, te od 1860. g. Damjan Kragić preuzeo je polovinu zemljišta, koje je dvije godine prije držao spomenuti Marin Zelić u Bolu (ASC-C, 357-380).

⁶⁶ Doslovni tekst: “Ma debono succeder in quelli le venerabili madone del Terco ordene de Sancto Francesco, che tunc temporis se atroverano nela sua caxa grande servendo al culto divino et mantenendo el Terco ordene spendito de San Francesco” (ASC-A, 10-11).

Crkvice sv. Ciprijana prije rušenja 1928. g.

temeljio na Pravilu trećega reda sv. Franje, a to je u našem slučaju Drugo pravilo koje je 19. kolovoza 1289. godine izdao prvi papa - franjevac Nikola IV. (1288.-1292.)⁶⁷ i koje je ostalo na snazi gotovo 600 godina, tj. do 1883. kada je papa Leon XIII. (1878.-1903.) za franjevački treći red propisao Treće pravilo.

Navedeno pravilo iz 1289., koje su se naše picokare trebale obdržati, sadržavalo je dvadeset točaka, od kojih ističemo značajnije točke:

“... 2. Nakon godinu dana kušnje, kandidati se primaju u red pokornika uz obećanje da će vršiti sve zapovjedi Božje, te da reda više neće napustiti; 3. moraju nositi posebno

⁶⁷ Usp. K. Jurišić, Život i rad pape Nikole IV (1288-1292) i njegov odnos prema Hrvatima, Samostan sv. Frane u Zadru - Zbornik radova, Zadar 1980., 185-201.

odijelo, koje se za žene ima sastojati od donje suknene haljine (habit) i gornje hlamide (plašt), a i to mora biti sve skromno; 4. ne smiju pohađati nepristojne zabave, predstave i plesove; 5. svakoga ponedjeljka, srijede, petka i subote moraju obdržavati nemrs, a post svakoga petka kroz godinu, zatim svake srijede i petka od Svih Svetih do Uskrsa, kao i druge postove koje odredi opća Crkva ili mjesni biskup; neka također nastoje postiti "korizmu sv. Martina" do Božića, te od pedesetnice do Uskrsa, i to svakoga dana osim nedjelje; 6. na ispovijed i pričest moraju pristupiti triput godišnje, tj. za Božić, Uskrs i Duhove; svakoga dana moraju izreći sedam kanonskih časova (Jutarnja, Prvi, Treći, Šesti i Deveti čas, Večernja i Povečerje); nepismeni imadu izmoliti za Jutarnju 12 Očenaša sa Slavaocu, a za svakih od ostalih časova po 7 Očenaša sa Slavaocu; uz to neka Prvom času i Povečerju nadodadu Apostolsko vjerovanje i psalam Smiluj mi se Bože, ako znadu; ako, pak, ne znadu, neka triput izmole Očenaš; 13. svi zdravi u bilo kojem gradu ili mjestu, ako im je moguće, moraju svakoga dana slušati svetu misu, a jedanput mjesečno moraju slušati svečanu zajedničku misu u mjestu, gdje to starješina odredi; 14. kad netko od braće ili sestara umre, onda svaki član u dotičnom mjestu mora osobno sudjelovati u sprovodnim obredima; kroz osam dana poslije smrti svaki član mora, ako zna čitati, izmoliti 50 psalama, a nepismeni 50 Očenaša s Pokoj vječni za dušu pokojnika; kroz godinu dana imadu se izreći tri mise za spasenje bilo živih, bilo mrtvih članova; tko zna psaltir, nega ga izmoli, a tko ne zna, neka izmoli sto puta Očenaš, nadodavši svaki put Pokoj vječni; 15. kada se nekome povjeri neka služba, neka je prihvati i vjerno vrši; 16. jedanput će godišnje zajednicu pohoditi vizitator koga će odrediti kustod ili gvardijan, a koji ne može biti svjetovnjak; nepopravljive nakon treće opomene treba isključiti iz reda; 20. nikakva točka ovoga pravila ne obvezuje pod smrtni grijeh."⁶⁸

Naše su, dakle, picokare Sv. Ciprijana u Splitu u duhu trećorenskog pravila iz 1289. godine, na koje su bile obvezne, morale nositi redovnički habit. Da su ga doista nosile, samo je po sebi razumljivo, ali o tome imamo i potvrdu iz 1637. godine kada mletačka vlast o njima piše da nose "treći habit sv. Franje Siromaška".⁶⁹ Svakoga su dana slušale misu, ili u crkvi sv. Ciprijana ili u bilo kojoj od brojnih splitskih crkava u to doba.⁷⁰ Budući da su bile redovito nepismene, o čemu će kasnije biti više riječi, dnevno su molile na ime časoslova 54 Očenaša i 54 Slavaocu uz druge dodatke. Četiri dana u tjednu obdržavale su nemrs, a što se tiče posta, naše su picokare imale više posnih negoli neposnih dana preko godine. U pogledu primanja sakramenata ispovijedi i pričesti, ostali su kršćani na temelju odluke četvrtog lateranskog općeg sabora iz 1215. godine morali te sakramente primiti barem jedanput godišnje, i to o Uskrsu, dok su pripadnici trećega reda morali to obaviti još dva puta: o Božiću i o Duhovima.

⁶⁸ Cijeli tekst pravila Nikole IV. iz 1289. na izvornom latinskom jeziku v. u djelu: *C. Eubel, Bullarii Franciscani epitome et supplementum*, Quaracchi 1908., 302-305.

⁶⁹ ASC-A, 65, 67.

⁷⁰ G. Novak u ondašnjem malom Splitu nabrojio je petnaest crkava (Isti, n. dj., I, Split 1957., 495), dok je Perislav Petrić u staroj gradskoj jezgri od 7. do 10. stoljeća dokumentirao čak sedamdeset sakralnih objekata, od kojih unutar Palače 29, a izvan nje 41 (Isti, sakralna topografija u staroj gradskoj jezgri, Kulturna baština, 19, Split 1989., 272-287).

Treće pravilo, koje je za franjevački treći red 1883. propisao papa Leon XIII., možda nije mnogo izmijenilo život naših splitskih picokara koje su bile pri kraju svoga postojanja. Svakako je s jedne strane Leonovo Pravilo donijelo neke olakšice: umjesto časoslova trebalo je svakoga dana izmoliti samo dvanaest Očenaša, Zdravomarija i Slavaocu; a što se tiče posta i nemrsa, preporučilo je post petkom, a nemrs srijedom. S druge strane naredilo je ispovijed i pričest jedanput mjesečno.⁷¹

Dok o duhovnom životu picokara sv. Ciprijana znamo barem toliko da se temeljio na određenom Pravilu franjevačkog trećeg reda, dotle o njihovu apostolatu prema vani ne znamo gotovi ništa pobliže jer nam nedostaju vrela o tome. Samo za jedan posebni apostolat naših picokara znamo iz već spominjane odluke zadarskog providura A. Moceniga od 15. svibnja 1637. koji o njima doslovno tvrdi: "Picokare sv. Ciprijana u Splitu, koje nose treći habit sv. Franje Siromašnog, i koje na veliko zadovoljstvo onoga grada i na utjehu duša na samrti velikom ljubavlju i ozbiljnošću asistiraju umirućima".⁷²

Na istu vrstu apostolata splitskih picokara iz njihovih šest samostana osvrnuo se i crkveni pokrajinski sabor koji se pod nadbiskupom Stjepanom Cosmijem (1678.-1707.) održao u Splitu 1688. godine te im je u XXX. poglavlju "Naredaba" među ostalim odredio: "Neka služe bolesnicima na samrti, ali neka uređuju i oblače samo tjelesa žena, a nikada i nipošto muškaraca!"⁷³

Naše su, dakle, picokare vršile jedno od glavnih djela kršćanskoga milosrđa: služile su bolesnicima u posljednjim časovima njihova života, a poslije njihove smrti posebnim molitvama pomagale njihove duše, što je sve odani puk nagrađivao različitim uzdarjem. To je bio stalni apostolat naših trećoredica, jer je prema riječima istoga Moceniga time bilo povezano barem djelomično i njihovo uzdržavanje.

Picokare su kao prave sljedbenice asiškoga Siromaška također išle u prošnju, koju su - prema Mocenigovim riječima - skupljale najviše po Poljičkoj krajini, pa je i to bila jedna vrsta njihova kršćanskoga i franjevačkog apostolata.⁷⁴

Možda su naše picokare u nekim vremenima djevojčicama držale "vjeronauk". U svakom slučaju poglavlje "naredaba" spomenutoga splitskog sabora iz 1688. godine o picokarama završavaju preporukom da sabor vruće želi da bi trećoredice onih šest kuća učile "divojčice početke od vire u crikvah određenih".⁷⁵

⁷¹ P. Bačić, Rukovet serafinskoga cvića ili ručna knjiga namijenjena braći i sestram Trećega reda pokore svetoga ot. Frane, Split 1884.; D. Andrašec, Serafsko cvijeće, 3. izd., Zagreb 1959.

⁷² Doslovni tekst: Pizzocare di San Cipriano da Spalato, che vestono il terzo habito di S. Francesco poverissimo, et che con molta sodisfazione di quella città, et consolatione delle anime nel transito con molta carità asseverantemente assistono alli morienti" (ASC-A, 67).

⁷³ Stephanus Cosmi, Constitutiones Synodi Dioecesis Spalatensis... habita in Ecclesia Metropolitana diebus 9. 10. et 11. Martii 1688, Patavii, 1690, gdje stoji: "Infirmit in extrema agonia assistant; sed mulieres tantum, numquam prorsus virore cadaver curent, aut vestiant" (n. dj., 90). Postoji i "Editio secunda" istih "Constitutiones" (Split 1875.), kao i gore navedeni prijevod na hrvatski: "Naredbe od zbora" (46).

⁷⁴ ASC-A, 65, 67

⁷⁵ S. Cosmi, Constitutiones (73), 90; Cosmi-Bijanković, Naredbe od zbora (46), 136.

Katkada su picokare sv. Ciprijana do smrti uzdržavale i njegovale usamljene i napuštene starice, kao što je to bilo u slučaju spomenute Marunice, ud. Mateja Germanovića koja im je u znak zahvalnosti ostavila svoju imovinu.⁷⁶

Koliko možemo razabrati iz škrtih spisa samostana picokara kraj Sv. Ciprijana, članice te male redovničke zadruge dijelile su se na “professe”, tj. zavjetovane i nezavjetovane sestre: novakinje i pripravnice.

Na čelu svih picokara stajala je starješica, koja se u spisima različito zvala: jedanput “ministra”, drugi put “suora madre” (časna majka), a najčešće “superiora” (starješica) ili “priora” (glavarica). U jednom službenom spisu iz 1552. godine za starješicu picokara Sv. Ciprijana stoji naziv “guardiana” - gvardijanka.⁷⁷ Taj naziv iz franjevačke muške terminologije možemo lako shvatiti kada se sjetimo koliko su naše picokare bile ne samo zvajem franjevkice, nego i pravno tijesno povezane s franjevcima.

Kada je Stanica otvorila 1483. godine svoj samostan kod Sv. Ciprijana, tada su u Splitu, ili točnije kraj ondašnjega Splita bila dva franjevačka muška samostana: stari samostan sv. Franje na obali, koji se u povijesnim vrelima spominje već 1237. godine,⁷⁸ i novi samostan sv. Marije na Poljudu, koji je bio sagrađen 1450. godine.⁷⁹ Prvi je samostan bio konventualske struje franjevačkog reda, a drugi opservantske ili “samostan male braće od opsluženja”, koji je pripadao Dalmatinskoj provinciji sv. Jeronima. Svoj je samostan Stanica povjerala duhovnoj brizi samostana sv. Marije na Poljudu, premda je samostan sv. Franje bio mnogo bliži, ali nije bio opservantski, kao što su to bili svi samostani Bosne Srebrne, pa i samostani Dalmatinske provincije sv. Jeronima.

Stoga je samostan picokara sv. Ciprijana kroz cijelu svoju povijest, kako ga je usmjerila Stanica, ostao pod jurisdikcijom provincijalâ Dalmatinske provincije franjevaca-opservanata sv. Jeronima i tu svoju vlast vršili kroz stoljeća.

Tako je fra Franjo “Jacomellus” (Jakomelović), Šibenčanin, provincijal navedene provincije u dva navrata (1525.-1528; 1534.-1537.), neutvrđene godine pohodio samostan sv. Ciprijana i svojim potpisom i pečatom ovjerio spomenutu oporuku Stanice iz 1497.⁸⁰ Isto je tako jedan od Jakomelovićevih nasljednika fra Bernardin Vuković (1753.-1756.), Splitski, u prigodi pohoda toga samostana 12. siječnja 1756., svojim potpisom i pečatom ovjerio novi prijepis iste oporuke.⁸¹

Provincijali su katkada u samostan sv. Ciprijana slali svoje opunomoćenike umjesto sebe. Tako je provincijal fra Bernardin Tizičić (1668.-1671.), također Splitski, posebnim pismom od 5. kolovoza 1669. fra Lovru “de Veglia”, tj. Krčanina, odredio za propovjednika, lektura, ispovjednika i komesara “trećoredica Sv. Ciprijana u Splitu, koje su podložne

⁷⁶ ASC-A, 59-61.

⁷⁷ “Soror Thomasina guardiana dictarum sororum” (ASC-A, 49).

⁷⁸ K. Draganović, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1974., 767; Schematismus FF.MM. conventualium Provinciae S. Hieronymi in Jugoslavia, Zagreb 1939., 21-22.

⁷⁹ Schematismus seu status localis et personalis Provinciae Franciscanae Sancti Hieronymi in Dalmatia et Histria, Romae 1959., 42-43.

⁸⁰ ASC-A, 20.

⁸¹ ASC-B, 25.

mnogopostolovanim ocima provincijalima Provincije Dalmacije reda male braće opslužite-
lja”. Tom je prigodom fra Lovre sastavio prvi poznati imovnik tog samostana s datumom
20. kolovoza 1669.⁸²

U duhu oporuke Stanice, poljudski su franjevci upravljali ne samo duhovnim živo-
tom picokara Sv. Ciprijana, nego i njihovim materijalnim dobrima. Ali, u nekim pitanjima
picokare su se koristile i uslugama drugih svećenika, npr. u služenju sv. misa. Tako je don
Jure Ugrinović 25. rujna 1802. izdao potvrdu da je kroz tri godine za duše pokojnih
redovnica samostana sv. Ciprijana, a na molbu “tete Žabe” (Elizabete), odslužio četrdeset
misa i za njih primio svu milostinju. Sličnu je potvrdu taj don Jure dao i na Božić 1803. za
dvadeset i jednu odsluženu misu, te da je također od te picokare primio još četrdeset misa s
tom milostinjom. To je vjerojatno bio glagoljaški svećenik rodom iz Poljica, jer je potvrdu
napisao na hrvatskom jeziku, a picokare su je dale prevesti na talijanski.⁸³

Nekada je samostan sv. Ciprijana imao svoga sindika, tj. zastupnika, koji je pred
vlastima branio interese redovnica. To je redovito bio ozbiljan, duboko religiozan svjetov-
njak s pravnom naobrazbom, a imenovao bi ga, odnosno izabrao provincijal spomenute
Franjevačke provincije sv. Jeronima. Tako je zabilježeno, da je 1833. i 1855. godine sindik
picokara Sv. Ciprijana bio Giuseppe Gorisio, kome je tu službu povjerio provincijal
spomenute provincije.⁸⁴

Samostanu je sv. Ciprijana, osobito u posljednjim desetljećima njegova života,
posebnu brigu pokazivala i biskupska crkvena vlast. Tako je splitsko makarski biskup
Marko Kaloderà (1866.-1888.) dopisom od 6. siječnja 1873. imenovao koralnog vikara i
pomoćnika gradske župe u Splitu don Petra Duplančića upraviteljem hospicija trećoredica
Sv. Ciprijana (“pinzochere”) da im pomaže ljubavlju i razboritošću i da upravlja, koliko
njihovim unutarnjim dobrom toliko i vanjskim blagostanjem i ugledom hospicija.⁸⁵

Međutim, i u posljednjim godinama svoga života samostan je sv. Ciprijana ostao i
dalje pod jurisdikcijom poljudskih franjevaca, kako to svjedoči shematizam splitske i
makarske biskupije iz 1897. godine riječima: “Gostinjac trećega reda sv. Oca Franje
Provincije sv. Jeronima, ispovjednika i naučitelja, pod nazivom Sv. Ciprijana, biskupa i
mučenika”.⁸⁶

Picokare Sv. Ciprijana u Splitu redovito su potjecale iz nižih društvenih slojeva. Bile
su bez bogatstva i naobrazbe, većinom nepismene. U sačuvanom arhivskom fondu njihova
samostana nema ni jednoga dokumenta koji bi bio pisan njihovom rukom. Na par mjesta
nailazimo na podatak: budući da je starješica bila nepismena, zamolila je nekoga da joj
napiše neki dokument, npr. namiru. Ako su starješice bile nepismene, onda su to bile pogo-
tovu ostale sestre.

⁸² ASC-C, 7-9. - Sva tri spomenuta provincijala v. u popisu provincijala navedene Provincije:
Schematismus (78), 25-27.

⁸³ ASC-C, 257.

⁸⁴ N. d., 349, 331.

⁸⁵ N. d., 383.

⁸⁶ Latinski tekst: “Hospitium Tertii Ordinis S. Patris Francisci, Provinciae S. Hieronymi C. D. sub
invocat. S. Cypriani Ep. et Mart.” (Status..., Split 1897., 61).

Nedostatak pismenosti, a time i nedostatak osnovne naobrazbe bez sumnje je bio jedan od glavnih razloga njihova skromna djelovanja, pa dosljedno i skromna sadržaja sačuvanog arhiva Sv. Ciprijana. Zbog tih razloga nisu nam se sačuvali ni najpotrebniji podaci o životu i radu članica samostana sv. Ciprijana, osim nešto o prvoj poznatoj i glavnoj ličnosti toga samostana Stanici. Tek tu i tamo u sačuvanom ASC nailazimo na gdje koje ime ili čak i prezime nekih picokara. Stoga smatram uputnim ta rijetka imena i prezimena iz preko četiristoljetne povijesti picokara Sv. Ciprijana, koja su igrom sudbine slučajno doprla do nas, iznijeti na svjetlo dana.⁸⁷ Ona će nam potvrditi već navedeno mišljenje da su članice samostana sv. Ciprijana gotovo odreda bile kćeri našega sitnog hrvatskog puka, i to ponajviše iz grada Splita i njegove najbliže okolice: Poljica, Kaštela te susjedne Zagore i najbližih otoka. U zagrade stavljamo godinu spomena, odnosno službe, dok samo za prvu, Stanicu stavljamo u zagrade približne godine rođenja i smrti.

Stanica Radić (Jajce?, oko 1430. - Split, oko 1500.). O prvoj poznatoj i najzaslužnijoj članici samostana sv. Ciprijana u Splitu već smo govorili na početku ovoga priloga. Ovdje bih htio dotaći njezina društvenoga položaja.

U oporuci iz 1497., koju je Stanica diktirala, njezin se pokojni muž navodi sedam puta, i to uvijek kao “pokojni knez (conte) Radić”.⁸⁸ Njegova, pak, udovica Stanica u istoj oporuci nigdje se ne zove “kneginjom”. Ona se na početku kao oporučiteljica, dakle, za svoga života, predstavlja samo kao redovnica i gospođa, dozlovno: “časna redovnica trećega reda svetoga i serafskoga Franje gospođa (madona) Stanica, udovica pok. kneza Radića iz Jajca, građanka i stanovnica Splita”.⁸⁹

U glavi prijepisa iste oporuke, koji je nastao poslije njezine smrti, Stanica se jednako zove samo “gospođa Stanica” (na latinskome “domina”).⁹⁰

Sastavljač molbe na Sv. Stolicu 1911. za dozvolu da školske sestre mogu otuđiti imovinu Sv. Ciprijana, Stanicu naziva “La contessa Staniza” (kneginja Stanica). Tako se naziva i u djelu “Lovretske sestre”.⁹¹ Međutim, u vrelima za taj naziv nema potvrde.

Usprkos tome Stanica je bez sumnje pripadala višem društvenom položaju. Kada je Jajce postalo kraljevskom prijestolnicom, dvije su žene u njemu sagradile dvije velike crkve: kraljica Katarina (1424.-1478.), žena Stjepana Tomaša (kralja 1443.-1461.), crkvu sv. Katarine, koja se spominje 13. XII. 1458.,⁹² a Stanica Radić, kako smo vidjeli, crkvu sv. Marije. Kraljica Katarina dobila je grob u jednoj od najpoznatijih crkava u Rimu, franjevačkoj crkvi Aracoeli (službenoj crkvi gradske općine), a Stanica Radić u jednoj od

⁸⁷ Već je njihova imena s kraćim podacima iznijela B. R. Nazor, (n. dj. /3/, 28-29), dok se ovdje donosi nešto šire podatke uz navođenje vrelâ.

⁸⁸ Oporuka, ASC-A (9), str. 1, 9, 11, 12, 16.

⁸⁹ “La venerabil religiosa del Terco ordene del divo et serafico Francesco madona Staniza relitta del quondam conte Radichio de Jajca cittadina et habitatrice de Spalato”, n.m., 1.

⁹⁰ “Hoc est testamentum quondam domine Stanize”, n.m., 1.

⁹¹ Saopćenje Biskupskog ordinarijata Split, br. 959. od 10. III. 1911. Starješinstvu Školskih sestara kod Sv. Ciprijana, NAS, Šk. ss., 1902.-1917., 32.- B. R. Nazor, n. dj. (3), 26, 28.

⁹² E. Fermendžin, Acta (19), 238, 243.- B. Pandžić, Katarina Vukčić Kosača, Simpozij o 500. obl. kraljice Katarine (zbornik radova), Sarajevo 1979., 17.

glavnih crkava u Splitu, franjevačkoj na Obali. Stanica, koja počiva u jednome od mauzoleja hrvatskih velikana, bila je ne samo duhom nego, bez sumnje, i društvenim položajem nadprosječna žena, makar prema vrelima taj položaj ne možemo pobliže odrediti.⁹³

Orsa Petrović (1497.). To je drugo poznato ime u povijesti Sv. Ciprijana. Nju, naime, Stanica na prvome mjestu određuje nasljednicom svoje imovine dane picokarama Sv. Ciprijana i naziva je doslovno: “časna gospođa Orsa pok. kneza Ivaniša Petrovića iz Poljica, koja je trećoredica”,⁹⁴ a stanuje zajedno s ostalim sestrama trećega reda u njezinoj “velikoj kući”. Ta ugledna Poljičanka vjerojatno je udovica (a ne kći) poljičkoga kneza Ivaniša Petrović, koja je 1497. bila jedno od glavnih lica u zajednici Sv. Ciprijana, možda njezina starješica.

Jelina Sičić (1497.). To je druga osoba koju Stanica, zajedno sa spomenutom Orsom, određuje svojom sveopćom nasljednicom te je doslovno zove: “Gospođa Jelina pok. Radoja Sičića trećega reda sv. Franje”,⁹⁵ koja je također stanovala u Staničinoj “velikoj kući”. Dakle, i Jelina je bila član prve poznate trećoredske obitelji kod Sv. Ciprijana. Muž joj je bio također Poljičanin, pa je možda i ona to bila.

Tomica (1534. ?, 1552.). U jednom se latinskom dokumentu iz 1534. (ili 1524.) spominje “gospođa Tomica picokara”,⁹⁶ a u drugome također latinskom iz 1552. naziva se “sestra Tomažina, gvardijanka rečenih sestara”.⁹⁷ Pretpostavljam da se radi o istoj osobi, koja se prema spisima ASC u 16. stoljeću ističe kao istaknuta starješica po trajanju službe i nekim pothvatima.

Antica iz Sućurca (1587.). Dana 27. srpnja 1587. došle su picokare Sv. Ciprijana u samostan sv. Marije na Poljudu, i to pred komesara fra Kristofora od Skradina, da zamole da im se potvrdi grob u crkvi sv. Marije koji su im priznali prijašnji časni oci da bi u nj slobodno mogli pokopati Anticu iz Sućurca. Fratri su udovoljili njihovoj molbi, pa su se na latinski dokument o tome, uz spomenutoga fra Kristofora, potpisali kao svjedoci i ovi oci: fra Gašpar Ogaro (?), fra Matej od Trogira i fra Bernardin od Senja.⁹⁸ Iz konteksta nije jasno je li Antica bila trećoredica i članica Sv. Ciprijana, ili je možda kao štćenica umrla u istome samostanu.

⁹³ Ostaje nam nepoznato i njezino djevojačko prezime, dok je njezino krsno ime Stanica (deminutiv od Stana) u hrvatskom jeziku potvrđeno od 14. st., i to najprije u Dubrovniku (usp. veliki Akademijin Rječnik, 16, 379).

⁹⁴ Doslovni tekst: “La venerabil madona Orsa fu del conte Iuanis Petrouich de Polica, la qual sia del Terco ordine” (ASC-A, 17).- Orsa, skraćena od tal. Orsola, lat. Ursula, hrvatski Oršula, Uršula (Rječnik /93/, 9 175).- U Poljicima 1482. g. među plemićkim obiteljima broji se i obitelj Tomašević rečena Petrović (*S. Kaštelan*, n. dj. /12/, 94).

⁹⁵ Doslovni tekst: “Et dona Jelina fuo de Radoe Sicich del Terco ordene de S. Francesco sono habitante al presente nela sua casa grande” (ASC-A, 17). - O prezimenu Sičić u Poljicima usp. *E. Kaštelan*, n. dj. (12), 90-91.

⁹⁶ “Dominae Thomicae pizzocherae” (ASC-A, 43); “D. Thomizae pizzocherae” (n.m., 45). To su dva prijepisa istoga dokumenta, pisana dvjema rukama, od kojih je prvi datiran: “Die 19 Februarii 1524”, a drugi: “Die 19 Februarii 1534”.

⁹⁷ V. gore b. 77.

⁹⁸ ASC-A, 31.

Margarita i Jelena (1602.). Navedene dvije picokare u ime samostana sv. Ciprijana primile su ostavštinu Marunice ud. Mateja Germanovića, o čemu je već bilo spomena.⁹⁹

Katarina (1644., 1649.). Tih se godina Katarina spominje kao “ministra”, tj. starješica Sv. Ciprijana.¹⁰⁰

Jele(na) Mihanović (1678.). Ta se trećoredica jedanput spominje kao Jelena, a drugi put kao Jele (Giele), “ministra svetoga mjesta”, tj. starješica Sv. Ciprijana.¹⁰¹ Sudeći po prezimenu, po svoj je prilici i ona bila iz Poljica.

Jelena Gabrić (1688., 1720). Spomenuta je 1688. kao picokara Sv. Ciprijana, a 2. prosinca 1720. kao starješica (priora) morala se na sudu zakleti pred Propećem u raspravi što se vodila zbog najamnine za neku njihovu kuću kraj Sv. Nikole u Varošu.¹⁰²

Ana Sinovčić (1723.?). Spominje se kao picokara, vjerojatno starješica.¹⁰³ Po prezimenu i ona je mogla biti iz Poljica.

Jelena Bačić (1734.-1738.). Godine 1734. vodila je neke službene poslove samostana, a 1738. spominje se izričito kao starješica (priora) Sv. Ciprijana.¹⁰⁴

Franka Marjanović (1748.-1767.). Čini se da je “Francesca” Marjanović bila stalno starješica 1748.-1767., jer je kroz to vrijeme, ili kao sestra ili kao “priora”, vodila sve službene poslove samostana, makar je bila nepismena. Na jednoj namiri od 17. rujna 1748. stoji pisano: “Ja Josip Dibri napisao sam ovo na ime spomenute sestre Franke Marjanović (sadašnje starješice hospicija sv. Ciprijana), jer sam za to bio od iste zamoljen.”¹⁰⁵

Elizabeta Ljubenkov (1768.-1783.). Bila je rodom iz Kaštel-Gomilice. Krsno ime Katarina u redu je promijenila u Elizabeta. Kao starješica upravljala je samostanom 1768.-1783.¹⁰⁶ Zabilježeno je da je 2. srpnja 1776. od kanonika don Zane conte Benedettija, beneficijara Sv. Ciprijana, zatražila da se s te crkve ne digne zvono. To je po svoj prilici kasniji arhiepiskop Ivan de Benedictis, koji je umro u 63. godini života i pokopan u crkvi sv. Duje.¹⁰⁷

Šima Marković (1785.-1799.?). Bila je starješica, i to vjerojatno kroz cijelo označeno vrijeme, kada je više dokumenata spominje sad kao superioru i prioru, sad opet kao ministru. Dana 1. listopada 1799. pojavila se na sudu (Tribunale publico) Šima Marković i

⁹⁹ N.m., 59-61. Usp. b. 50

¹⁰⁰ N.m., 73, 81.

¹⁰¹ N.m., 85, 91.

¹⁰² N.m., 83, 89-90.

¹⁰³ N.m., 87-88.

¹⁰⁴ N.m., 53, 55-56.

¹⁰⁵ Doslovni tekst: “Io Giuseppe Dibri feci la presente a nome della mentovata suor Francesca Marianouich cosi pregato dalla medesima” (ASC-C, 83). Inače se ista u vrelima zove i “Francesca” i “Franceschina” (N.m., 53, 69, 113-117, 122-123).

¹⁰⁶ N.m., 123-125. Tu se njezino prezime piše i “Gliubencova” i “Gliubinovich”. Međutim, pravilno je Ljubenkov, kako je bilo i onda (usp. potvrdu župskog ureda “Castris abbatissae”, n.m., 247), a i danas u Kaštel Gomilici.

¹⁰⁷ ASC-C, 133; *I. Ostojić*, Metropolitanski kaptol u Splitu, KS, Analecta Croatica Christiana, VII, Zagreb 1975., 216.

Elizabeta Kovačić, trećorednice Sv. Ciprijana, s izjavom da će ih u nekoj parnici zastupati

Ivan Katić.¹⁰⁸

Elizabeta Kovačić (1800.-1810.), starješica, zvana "teta Žabe". Iz sačuvanih dokumenata proizlazi, da je mnogo nastojala oko ekonomskog dobra svoga samostana. Posebno je od kmeta Petra Trumbića sudbeno zatražila da im vrati zemljište na Pojišanu, o čemu smo već govorili.¹⁰⁹ Također je savjesno davala da se odsluže sv. mise na koje je samostan bio obvezan.¹¹⁰

Margarita Rilov (1823.-1831.). Kroz svih tih osam godina bila je starješica, makar također nepismena, o čemu svjedoče dokumenti ASC.¹¹¹

Marija Eterović (1835.-1867.). Već se 11. lipnja 1835. spominje kao nova starješica. Premda i ona nepismena, ostala je starješicom i poslije 1867., dakle, preko 32 godine, tako da je od svih poznatih starješica Sv. Ciprijana imala najduži staž. To je bilo u doba kada je samostan spao na najniže grane i sačinjavao samo dva-tri člana. U nekom ugovoru od 25. studenoga 1836. s drom Ivanom Brčićem o uređenju kuhinje koju je trebalo zaštititi od požara, mjesto potpisa stavila je križ. Protiv obitelji Roje s Manuša 1855. godine povelu je parnicu zbog vraćanja zemlje Pisani Kamen.¹¹² Shematizmi splitske i makarske biskupije za 1840.- 1867. i 1868. navode je kao starješicu.

Katarina Čulić (1873.), starješica. Na njezino ime biskup Marko Kaloderà poslao je prijepis odluke kojom je 6. siječnja 1873. don Petra Duplančića, kako smo već vidjeli, imenovao upraviteljem gostinca Sv. Ciprijana.¹¹³ To je ujedno posljednja starješica, koja se spominje u spisima ASC. Za slijedeće redovnice Sv. Ciprijana podaci se nalaze u shematizmu biskupije.

Franciska Čulić, Splitska, rođena 5. XII. 1819., bila je sarješica Sv. Ciprijana 1886.-1897. Prvih su godina njezine uprave u istoj zajednici s njom živjele još tri redovnice, sve tri Splitske: *Marija Terezija Milić* (1845.), *Franciska Burić* (1835.) i *Marija Kuzmanić* (1835.).¹¹⁴

Godine 1891.-1893. uz spomenutu starješicu Čulić, u istoj su obitelji živjele još: *Marija Antonija Kuzmanić*, *Veronika Burić*, *Angjela Kaliterna*, *Josipa Šolić* i novakinja *Marija Magdalena Dumanić* iz Splita (1856.).¹¹⁵

¹⁰⁸ ASC-C, 187, 219, 227.

¹⁰⁹ V. gore tekst uz b. 59.

¹¹⁰ ASC-C, 257.

¹¹¹ N.m., 279-281, 307-308.- Na jednoj namiri iz 1824. piše: "Io Andrea Mugliacich scrissi la presente cosi pregato da dalla pizogara di San Cipriano e perci per non saper essi scriver (N.m., 277).

¹¹² N.m., 325, 327-329, 339, 356. Na str. 328. stoji: "Croce + dell' illeterata Sour Madre Maria Eterovich".

¹¹³ N.m., 383-386.

¹¹⁴ Status personalis et localist Dioecesis Spalatensis et Makarskensis pro A.D. 1886., 48; 1887., 59; 1888., 58. Godine i mjesto rođenja: 1886., 62, 66, 61, 65.

¹¹⁵ Status... pro A.D. 1891., 60; 1892., 59; 1893., 59; osobni podaci: 1895., 75, 72, 75, 80, 73.

U shematizmima za 1897. i 1898. zabilježeno je po šest sestara: prvih pet kao i predašnjih godina, a mjesto šeste novakinje Dumanić spominje se *Roza Tešija*.¹¹⁶ Posljednje ime, koje se spominje u ASC, jest *Domina Stipišić*, za koju biskup Nakić 22. lipnja 1897. godine izjavljuje da može biti obučena u red po propisu pravilnika.¹¹⁷

Dakle, kroz više od četiri stoljeća, koliko smo mogli pratiti život franjevačkih trećoredica-picokara kod Sv. Ciprijana u Splitu (1483.-1905.), u njegovim spisima nije nam se sačuvalo ni tridesetak imena njihovih članica. Na početku 20. stoljeća picokare će Sv. Ciprijana zauvijek saći iz života Splita.

Starodrevna zajednica trećoredica-picokara sv. Franje, pod imenom Sv. Ciprijana u Splitu, na početku 20. stoljeća - prema ocjeni crkvenih vlasti - bila je i duhovno i materijalno toliko dotrajala da više nije odgovarala svojoj svrsi. Stoga su crkvene vlasti odlučile za boljitak Crkve u toj zajednici učiniti jači zahvat.

Filip Frano Nakić, biskup splitski i makarski (1889.-1910.), nakon ispitivanja i savjetovanja, pozvao je iz Maribora novu slovensku Družbu školskih sestara Sv. Franje Asiškoga da bi one preuzele i vodile samostan franjevačkih trećoredica kod Sv. Ciprijana u Splitu.¹¹⁸ Sestre su došle u Split 15. listopada 1904. i preuzele samostan s namjerom da otvore novi samostan i u njemu osnuju zavod za odgoj i školovanje ženske mladeži.

Prvi korak k tome cilju bila je preobrazba članova starog samostana: dotadašnje franjevke-picokare trebale su postati nove franjevke-školske sestre.

Tada je u samostanu, što starijih što mladih, bilo sedam sestara. Dana 1. veljače 1905. u pratnji svoga savjetnika, franjevačkog eksprovincijala fra Konstantina Krelje (1847.-1930.) s Dobroga, u samostan je kod Sv. Ciprijana došao u službeni posjet biskup Nakić i sestrama pročitao dekret prema kojemu će sljedećega dana početi novicijat za ulazak u novu družbu. Budući da su one već bile redovnice, novicijat nije trajao čitavu godinu dana, nego samo nešto više od sedam mjeseci.

Novicijat je, dakle, počeo na Svijećnicu, 2. veljače 1905., a završio 23. rujna iste godine kada su sestre odložile svoje dotadašnje redovničko odijelo, i obukle novi habit školskih sestara. Sutradan, 24. rujna, pred kanonikom Ivanom Mlakarom koji je u tu svrhu došao iz Maribora, položile su zavjete i tako postale članice nove franjevačke družbe, ali posebno karizme - "Školskih sestara sv. Franje Asiškoga". Istoga je dana spomenuti kanonik Mlakar, u svojstvu biskupskog komesara, proveo službeno združenje samostana Sv. Ciprijana s kućom maticom školskih sestara u Mariboru.

Dan 24. rujna 1905. godine možemo smatrati koncem samostana picokara Sv. Ciprijana u Splitu. Duskora poslije zavjetovanja - osim triju starijih sestara - ostale četiri bile su premještene u druge daleke samostane i umrle u tuđini.

Ovdje donosimo imena s osnovnim podacima svih sedam posljednjih sestara picokara Sv. Ciprijana koje su doživjele tu promjenu i, pokoravajući se crkvenim vlastima svojom žrtvom, novoj družbi u Splitu omogućile bolji i svestraniji rad na korist Crkve i hrvatskog naroda.

¹¹⁶ Status... pro A. D. 1897., 61; 1898., 123.

¹¹⁷ ASC-C, 387. To je posljednji dokument ASC.

¹¹⁸ Podatke pod ovom točkom uglavnom crpimo iz monografije: *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 30-44.

Marija Kuzmanić (Split, 8. IX. 1844. - Split, 21. V. 1907.)

Veronika Burić (Muć, 10. I. 1835. - Split, 11. XI. 1907.)

Andela Kaliterna (Split, 23. III. 1861. - Split, 11. X. 1918.)

Josipa Šolić (Sutina-Muč, 18. IV. 1864. - Ljubljana, 14. V. 1933.)

Roza Tešija (Ogorje, 19. VIII. 1874. - Maribor, 1. III. 1909.)

Klara Stipišić (Vrbovska-Hvar, 28. X. 1869. - Maribor, 2. VI. 1921.)

Lidija Miletić (Vrgorac, 17. IX. 1863. - Maribor, 13. I. 1918.)

Školske su se sestre zadržale u starome samostanu sv. Ciprijana od 15. listopada 1904. do 11. listopada 1914., kada su službeno preselile u svoj novi samostan koji su kroz godinu dana (1913./14.) sagradile na Lovretu na zemljištu koje su od Špira Tadića 1909. godine kupile: 4.300 m² za 22.000 kruna. Dozvolom Svete Stolice, školske sestre su prodale stari samostan s njegovom gotovo cijelom imovinom i dobiveni novac uložile u gradnju novoga samostana. Obveze koje je Stanica Radić svojom oporukom 1497. godine dala svojim sestrama-nasljednicama u nadi da će biti poštivane "perpetuis temporibus",¹¹⁹ pale su time u vodu. Ali, usprkos tome, stari mali nestali samostan sv. Ciprijana i danas, nakon više od pola tisućljeća, živi i radi u novome velikom splitskom samostanu na Lovretu.

Crkvice sv. Ciprijana u Splitu, s kojom je stoljećima bio vezan samostan franjevačkih trećoredica-picokara (1483.-1905.), daleko je starija od istoga samostana. Ne zna se pouzdano kada je sagrađena, ali se spominje već početkom 12. stoljeća, gotovo čitavo stoljeće prije osnutka franjevačkog reda (1209.).

Titular sv. Ciprijan (Caecilius Thascius Cyprianus, Kartaga, † 14. IX. 258.), Afrikanac, kartaški biskup, pisac i mučenik, veliki je svetac kršćanske starine. Borac za jedinstvo Crkve, poginuo je hrabrom smrću za vrijeme Valerijanova progonstva, o čemu svjedoči suvremeni izvještaj (Acta proconsularia), koji je u hrvatskom prijevodu uvršten u današnji "Časoslov rimskog obreda", na spomendan sv. Kornelija i Ciprijana 16. rujna.¹²⁰ Ciprijan je bio toliko cijenjen, još u kršćanskoj starini, da je bio uvršten u Rimski kanon mise. Štovanje mu se proširilo po cijelom kršćanskom svijetu, pa i u našim krajevima. Imao je svoje crkve u Rabu, Šolti, Lastovu, Hvaru i Splitu, te današnju župnu crkvu u Gatima kraj Omiša, ispod koje je 1980. pronađena starokršćanska crkva iz 6. stoljeća.¹²¹ Jedno brdo na sjevernoj strani Biokova naprama Kozici i Rašćanima do danas je sačuvalo staroslavenski naziv Čubrijan, koji ujedno svjedoči da je tu nekoć morala biti barem nekakva kapelica sv. Ciprijana.

Na temelju škrtih vrela i još škrtije literature, između koje se posebno ističe spomenuti članak F. Bego,¹²² o crkvi sv. Ciprijana u Splitu možemo dati sljedeći prikaz.

¹¹⁹ "Za vječna vremena". Stanica taj izraz pet puta ponavlja u oporuci (ASC-A, 5, 11, 16).

¹²⁰ Časoslov rimskog obreda, IV, Zagreb-Sarajevo 1985., 1078-1080.

¹²¹ F. Mihanović, Arheološka istraživanja oko crkve i u crkvi svetog Ciprijana u Gatima, Poljica - List poljičkog dekanata 10, Gata-Split 1985., 51-56; J. Jeličić, Ikonografija ranokršćanske lunete iz Gata, PPUD, 25 Split 1985., 5-23.

¹²² V. b. 13.

Crkvica se prvi put spominje u nekoj darovnici na latinskom jeziku iz 1119. godine, koja je sačuvana kao prijepis na povelji splitskog nadbiskupa Lovre iz 1069. u korist splitskih koludrica sv. Benedikta. U hrvatskom prijevodu izvornik glasi: "Ja Prodana, majka Gaudija Fulsamina paratinu (mirinu) kod crkve sv. Ciprijana darujem crkvi sv. Benedikta, a ona se nalazi između paratine sv. Ciprijana s istočne strane i paratine sv. Nikole sa zapadne strane, za spas moje duše i mojih pokojnika. ako bi netko htio ovo poništiti, neka mu sudi trojedini Bog i moje prokletstvo".¹²³

Drugi se put crkvica spominje 1192. u svezi s parnicom između crkvice sv. Ciprijana i samostana sv. Benedikta. Parnica se vodila pred splitskim nadbiskupom Petrom i cijelim kaptolom u biskupskoj palači zbog neke zemlje koja se nalazila "a Ballo" (Bol?), koju je nekoć "Markula Neslane" darovao samostanu. Usprkos tvrdnji klerika Vida (Vita), svećenika crkve sv. Ciprijana, da zemlja pripada njegovoj crkvi, nadbiskup je - saslušavši razloge opatice Kaće - spornu zemlju dosudio samostanu sv. Benedikta.¹²⁴

Čini se da je crkvica sredinom 14. stoljeća bila dotrajala pa ju je trebalo temeljito obnoviti. Stoga je Veliko vijeće grada Splita 11. kolovoza 1352. izabralo nadzornika, koji se brinuo i za katedralu sv. Duje, da ujedno nadzire majstore koji su tada gradili crkvu sv. Ciprijana.¹²⁵

Godine 1483. crkvica ulazi u novo, jasnije razdoblje svoje povijesti kada Stanica Radić u sporazumu s upraviteljem crkvice svojim sestrama-redovnicama posebno preporuča brigu za susjednu crkvicu sv. Ciprijana kojom će se one služiti.

Iz vrele, koja su mi bila pri ruci, nije jasno tko je kroz stoljeća bio vlasnik crkvice. Čini se da ona nikada nije pravno pripadala franjevačkim picokarama, makar su se one stoljećima njome služile. Crkvica je najvjerojatnije bila vlasništvo ili nadbiskupije ili kaptola. Stoga je ona za svoje uzdržavanje posjedovala beneficij i imala posebne upravitelje.

Prvi poznati upravitelj Sv. Ciprijana 1192. godine bio je spomenuti svećenik Vid, nećak "Mar... deodizi" (?), koga vrelo zove "sancti Cypriani plebanus".¹²⁶

U oporuci 1497. Stanica Radić spominje neki ugovor s upraviteljem crkve sv. Ciprijana, ali ne navodi njegova imena.

Godine 1603. rektor je crkvice bio don Šimun Calcaneus, generalni vikar nadbiskupa Foconija.¹²⁷ Godine 1682. Sv. Ciprijanom je upravljao kanonik Matej Dumanić. godine 1732. u toj službi nalazimo kanonika-teologa Petra Parešića. I 1766. taj se kanonik brinuo za najnužnije potrebe crkvice.¹²⁸ Godine 1873. upravitelj hospicija (!), a vjerojatno i crkvice, bio je don Petar Duplančić.¹²⁹

¹²³ T. *Simičičklas*, Codex diplomaticus, II, Zagreb 1904., 31-32 (CD).

¹²⁴ CD (123), 257-258.

¹²⁵ G. *Novak*, n. dj. I, Split 1957., 289, b. 730.

¹²⁶ CD (123), 257.

¹²⁷ F. *Bego*, n. dj. (13), 76.

¹²⁸ N.m.

¹²⁹ ASC-C, 383.

Malena crkva imala je i malenu imovinu, bilo da se radilo o beneficiju bilo namješčaju, uvijek je to bilo skromno i nedostavno. Godine 1495. beneficij crkvice sv. Ciprijana godišnje je davao plodova u vrijednosti od samih 7,5 dukata. Godine, pak, 1603. crkvice je imala jednostavno nadarje (beneficium simplex), čija se godišnja vrijednost cijevala na 50 dukata.¹³⁰

Crkvicu je uvijek pratila oskudica. U doba Stanice Radić koncem 15. stoljeća Sv. Ciprijan nije imao ni zvona, ni zvončića, pa je Stanica u sporazumu s upraviteljem crkvice obvezala sestre-nasljednice da na crkvu postave pristojan zvonik i nabave jedno zvono. Međutim, ni 1578. crkvice još nije imala ni zvona, ni zvonika.¹³¹ Zvonik na preslicu je vjerojatno sagrađen između 1578. i 1585., kada je crkvice dobila zvono datirano navedenom godinom. Za vrijeme Priulove vizitacije 1603. imala je čak dva zvona: ono na zvoniku, a drugo vjerojatno u samoj crkvici.

Za vrijeme navedene vizitacije 1603. godine crkvice je imala čak i dva oltara, ali u takvu stanju da je vizitator Priuli naredio da se oltar sv. Nikole mora ukloniti, a na oltaru sv. Ciprijana da se ne smije služiti misa jer je imao drvenu menzu, pa je naredio da treba nabaviti kamenu menzu u roku kroz tri mjeseca, četiri lakta dugu, a dva široku, s umetnutom "sacra petra". Ujedno je naredio, da se glavnoj slici dađe pristojniji okvir, da se nabavi crvena misnica i srebrni kalež s pliticom.

Godine 1682. krov i zidovi Sv. Ciprijana prijetili su rušenjem. Nije bilo nikakva crkvenog ruha, a 1766. oltar nije imao ni svoga kaleža, ni mnogo toga što je potrebno za služenje mise.

Prema izvještaju vizitatora Priulija 1603. godine u crkvici se je služila misa u sve nedjelje i zapovjedne blagdane, dok je 1733. upravitelj crkve bio dužan služiti misu i obje večernje na dan sv. Ciprijana 16. rujna. Godine 1885. u crkvici se govorila jedna misa samo nedjeljom, dok dnevnih misa nije bilo.¹³²

Kada je crkvena vlast 1904., kako smo vidjeli, školskim sestrama iz Maribora predala upravu i pravo vlasništva nad samostanom picokara sv. Ciprijana, ona im je ustupila i crkvicu sv. Ciprijana kojom su se služile od 15. listopada 1904. do 25. rujna 1914. kada je u njoj služena posljednja misa. Obred je obavio poljudski gvardijan fra Vinko Catrambone, digao oltar i posvećeni kamen prenio u kapelu novoga samostana na Lovretu. Time je crkvice izgubila sakralni karakter.¹³³

Vrijednost crkvice, koja je zapremala svoga 17,94 m² površine, ¹³⁴ 1910. godine bila je procijenjena na 3.480 kruna. Školske sestre, da bi isplatile dugove za novogradnju na Lovretu, nakon dugih pregovora, 11. siječnja 1917. godine, staru kuću (samostan nekadašnjih picokara), zajedno s crkvicom sv. Ciprijana, prodale su splitskom trgovcu Matu Čuliću za 20.000 kruna.¹³⁵

¹³⁰ *F. Bego*, n. dj. (13), 75.

¹³¹ N.m.

¹³² N.m., 76-77.

¹³³ *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 42.

¹³⁴ *F. Bego*, n. dj. (13), 77.

¹³⁵ *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 46, b. 36.

Crkvice je doskora bila pretvorena u krčmu, a o pokladama 1919. godine u njoj se čak plesalo. Stoga su splitski vjeroučitelji 5. svibnja 1919. uputili dopis Biskupskom ordinarijatu, "da uputi shodne korake, da se dotična krčma odstrani ili barem to da se skinu zvonik sa spomenute kapelice i izvanjski oblik tako preuredi da ne bude više imala izgled kapele već proste kućice."¹³⁶

Tijekom vremena pojavilo se pitanje pregradnje, pa i rušenja crkvice. Tada je don Frane Bulić, u ime Konservatorskog ureda za Dalmaciju, nadležnim vlastima uputio službeni dopis koji u cijelosti donosimo:

Br. 108/Kons.

Općinskom Upraviteljstvu

Split

Potpisani se protivi svakoj pregradnji kapelice sv. Ciprijana. Kapelica je, istina, bez veće historijske i umjetničke vrijednosti, ali predstavlja interesantan motiv izgradnje naših historijskih gradova s plokaticom i crkvicom... ovaj, poput venecijanskih campiela. Ovaj motiv vrijedno je po mogućnosti čuvati, a u slučaju da se crkvice konačno morade ukloniti imat će se plokatice urediti prema suvremenim edilnim, estetskim potrebama neovisno od sadašnjeg stanja vlasništva, te se u nikakvom slučaju neće plokatice zatrpiti i zagušiti izgradnjom privatne kuće. Ovo je stanovište potpisani Ured i otprije zastupao, kako proizlazi iz priloženog Izvješća za g. 1920. str. 22-23.

Povraćaju se priloženi spisi.

Split, 11. IX. 1925.

Od Kons. Ureda za Dalmaciju

Bulić¹³⁷

Doskora je u posjed crkvice došao splitski trgovac Risto Pejanović, koji je 1928. godine crkvicu srušio i na njezinom mjestu sagradio novu kuću, na čijem je pročelju pri vrhu ostavio ćirilske inicijale svoga imena i prezimena te godinu gradnje: "R.P. 1928."¹³⁸

Splitski povjesničar G. Novak posebno žali za crkvicom sv. Ciprijana kada piše: "Spominje se već 1119. godine, a između dva svjetska rata je, nažalost, srušena."¹³⁹

Ne možemo dati arhitektonski prikaz crkvice, jer za to nemamo podataka. Poznat nam je samo izgled njezina pročelja, o čemu svjedoči priložena fotografija, snimljena nakon što je crkvice napuštena i pretvorena u krčmu.

Crkvice je, kako smo vidjeli, živjela preko osam stoljeća. Nalazila se gotovo u središtu grada Splita. Imala je svoje upravitelje i svoje čuvare. Doduše, prema vrelima uvijek je bila siromašna. Ipak, kroz vrijeme od preko osam stoljeća, bez sumnje je u nekim razdobljima uspjela pribaviti barem najnužnije bogoštovne predmete koji bi danas, da su

¹³⁶ N.m.

¹³⁷ Arhiv Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, br. 108/K-1925., II.

¹³⁸ Moj otac Ivan Jurišić Zane (1886.-1958.) za svoju malu trgovinu mješovite robe u Baškoj vodi pribavljao je artikle i u Pejanovića. Meni je 1928. trgovac darovao šalicu od aluminijske.

¹³⁹ G. Novak, n. dj., II (3), 462.

sačuvani, bili zanimljivi za povijest umjetnosti i našu matičelju. Međutim, kao što se od arhitekture sv. Ciprijana gotovo ništa nije sačuvalo, tako isto od njezina namještaja gotovo ništa nije doprlo do nas, osim par predmeta koji su nam tim važniji što su tako malobrojni. Radi se o jednom zvonu i jednoj slici sv. Ciprijana.

Nakon što je crkvice na jesen 1914. godine bila napuštena, školske su sestre zvono s crkvice Sv. Ciprijana prenijele na Lovret, gdje je u većem samostanu nastavilo vršiti svoju ulogu do danas.

Zvono je već 1920. godine opisao don Frane Bulić: visoko 18, a široko, odnosno s promjerom pri dnu 15 cm. Na njemu su tri reljefa: B. D. Marija s Djetetom, Sv. Juraj s konja kopljem ubija zmaja, te grb u jajolikom obliku s prikazom dvoglavog orla, koji na prsima ima dvije zvjezdice. Okolo grba je natpis: PRESBYTER NEAPOLITANUS NICOLAUS CONIPRIUS. Oko gornjeg užeg pasa zvona je i drugi natpis majuskulom: P. N. C. N. F. MDLXXXV. U karticama Bulić vidi "valjda opetovan natpis: P(resbyter) N(icolaus) C(oniprius) N(eapolitanus) F(ecit), i to - kako je označeno - godine 1585.¹⁴⁰

Ništa ne znamo o svećeniku Nikoli Conipriusu iz Napulja koji je zvono salio ili ga je dao saliti. Možda je u to doba upravo on bio upraviteljem crkvice sv. Ciprijana. Ali, budući da je Stanica Radić već 1497., prije smrti, obvezala svoje redovnice da na crkvicu postave zvonik i nabave zvono, možda su one zamolile svećenika Conipriusa za to, pa - budući većinom Poljičanke - izrazile su želju da na zvonu bude prikazan lik sv. Jurja, zaštitnika njihova zavičaja Poljica. Ako je, pak, zvono rađeno zaista za crkvicu sv. Ciprijana, onda ostaje nejasno kako na zvonu nema njegova lika. Stoga se nameće i još jedna pretpostavka, da je zvono nabavljeno za neku drugu bogomolju, pa konačno nepoznatim putovima stiglo do Sv. Ciprijana kao djelo milosrđa.¹⁴¹

Slika sv. Ciprijana, ulje na platnu, veličine 141 x 119 cm, koja je nekoć resila crkvicu u Bosanskoj ulici, 1914. godine bila je prenesena u novu kapelu na Lovretu i tako sačuvana do danas.

Slika prikazuje grupu pet svetih likova: u sredini je sv. Ciprijan u biskupskom ornatu na koljenima, kome u naručaj leći mali Isus (kao putto), pružajući mu u jednoj ruci biskupski štap, a u drugoj mali latinski križ, dok je iza nožica malog Isusa knjiga i palma; s jedne strane Marija blago gleda prema svecu, dok s druge strane nepoznati svetac, po mome mišljenju sv. Alojzije Gonzaga, u kotu s ljljanom u prekrštenim rukama na prsima također pobožno promatra sveca-mučenika; iznad Ciprijana i Marije u stojećem stavu je anđeo s krilima, drži u rukama biskupsku mitru da je postavi na čelavu svečevu glavu.

Dok slika nije detaljno proučena; splitski su je stručnjaci smatrali djelom nepoznatog mletačkog majstora 17. ili 18. stoljeća.

Konačno je 1991. godine mr. Radoslav Tomić objavio rad "Sebastiano Devita na Poišanu i Lovretu", u kojemu na osnovi stilske analize pripisuje splitskom kasnobaroknom slikaru Sebastijanu Deviti dvije (Split, 1740.- ?) nesignirane splitske slike, i to sliku gospe od Karmela i svetišta na Pojišanu i sliku Sv. Ciprijana na Lovretu.

¹⁴⁰ F. Bulić, *Zvona u Dalmaciji i njihovi ljevaoci*, Sveta Cecilija, Smotra za crkvenu glazbu, XIV/1920., 4, 71-72.

¹⁴¹ B. R. Nazor, n. dj. (3).

Sebastiano Devita, Sv. Ciprijan, ulje na platnu (1777.-1788.)

On sliku datira između 1777. i 1788., kada je Devita djelovao u Splitu, te o njoj pobliže piše: "Sadašnja slika ('Bogorodica s Djetetom, sv. Ciprijanom, sv. Antom i anđelom'), koja je očigledno ostatak pale - jer su joj dijelovi kraćeni - slikana je na način ovog vještog umjetnika. Ispred arhitekture koja se javlja i na palama kod klarisa (u Splitu) ili na Poišanu, Devita je nagomilao grupu svetačkih figura u raskošnoj odjeći, intenzivnog kolorita, blagog modeliranja i mekih nabora draperije. Bliskost splitskih slika je višestruka:

fizionomije i kretnje likova se ponavljaju, prenatrpanost detalja i gomilanje likova, koloristička ujednačenost. Treba ipak upozoriti na dvije činjenice: kontrast svjetla i sjene je na slici iz crkve sv. Ciprijana izrazitiji, dok se oltarna pala "Čudo sv. Vinka Fererskog" u crkvi sv. Dominika razlikuje od skupine slika u drugim splitskim crkvama. Lovretska slika nastala je, kao i druga Devitina sačuvana platna krajem 18. stoljeća, u vrijeme kada se spominje u Splitu."¹⁴²

Nadamo se da je time riješeno pitanje autorstva i vremena kada je slika nastala. Međutim, slobodni smo iznijeti primjedbu glede identificiranja sveca s Ljiljanom, koga Tomić smatra sv. Antom (Padovanskim). Ljiljan je kao simbol čistoće oznaka mnogih svetaca i svetica, a na osobiti način sv. Josipa, sv. Dominika, sv. Antuna Padovanskog, pa i sv. Alojzija Gonzage.

Sporni svetac, premda ima simbol Ljiljana u ruci, nije franjevački svetac sv. Ante Padovanski, jer nema na sebi mnogo važniju oznaku za njegovu identifikaciju, a to je franjevački habit s kapučom i pascem s tri uzla. Svetac s Ljiljanom obučen je u isusovačku nošnju, na koju je navukao kleričku kotu u kojoj se redovito prikazuje sv. Alojzije Gonzaga (Castiglione, 1568. - Rim, 21. VI. 1951.), mladi isusovac, svetac nevinosti, koga je papa Benedikt XIII. 1726. godine proglasio svecem, a 1729. godine zaštitnikom katoličke mladeži.¹⁴³

Budući da na slici nije prikazan ni jedan franjevački svetac, možemo opravdano pretpostaviti, da ni tu sliku nisu naručile siromašne franjevačke picokare sv. Ciprijana, nego ili upravitelj crkve, ili je sliku darovao nepoznati mecena, kao što je možda netko darovao i ono zvono don Nikole iz Napulja.

Iz Sv. Ciprijana na Lovretu se čuva i treći predmet, Preobraženje Kristovo, ulje na platnu (161x121 cm) od nepoznatog slikara, ali bez umjetničke vrijednosti.¹⁴⁴

Vizitator Priuli 1603. godine u crkvi sv. Ciprijana spominje neku ikonu koja nema pristojan okvir, a nadbiskup Garanjin prigodom vizitacije Sv. Ciprijana 1766. godine naređuje da se očiste oltarska pala i oltarski križ.¹⁴⁵ Kakva su to bila tri predmeta i što se s njima dogodilo, ne možemo znati. Ostaju nam, dakle, samo gore opisano zvono iz 1585. godine i slika sv. Ciprijana iz konca 18. stoljeća kao dragocjen spomen na srušenu starodrevnu splitsku crkvicu i susjedni samostan kojih više nema.

Prema svjedočanstvu nadbiskupa Stjepana Cosmija (1678.-1707.), u vrijeme držanja pokrajinske sinode 1688. godine u Splitu, uz brojne druge muške i ženske samostane, bilo je također i šest ženskih samostana trećega reda, zvanih picokara, od kojih tri franjevki, a

¹⁴² R. Tomić, Sebastiano Devita na Poišanu i Lovretu u Splitu, *Kulturna baština*, 21, Split 1991., 97-102.

¹⁴³ Buchbergerov "Lexikon für Theologie und Kirche", 1, 1957., 364-365. *Bibliotheca sanctorum*, 8, Roma 1966., 348-357, gdje je na dvjema slikama (obje djelo I. K. Piazzette) sv. Alojzije prikazan u koti! Naprotiv, u istome djelu *Bibliotheca sanctorum*, 2, Roma 1962., 156-187, u velikom članku o sv. Anti Padovanskom doneseno je devetnaest slika, pa je na svim tim slikama "svetac svega svijeta" prikazan u franjevačkom habitus pascem, a samo na deset slika nalazi se i Ljiljan.

¹⁴⁴ Slika objelodanjena u djelu *B. R. Nazor*, n. dj. (3), 29.

¹⁴⁵ *F. Bego*, n. dj. (13), 76.

tri dominikanki. Glavni povjesničar grada Splita Grga Novak u djelu "Povijest Splita" 1961. godine priznaje da o njima ne zna ništa.

Ubikacija crkvice sv. Ciprijana, koja je srušena 1928. godine, točno je određena, u Bosanskoj ulici broj 17, koja se 1910. godine zvala ulica Kambi.

Međutim, što se tiče ubikacije samostana, a osobito "velike kuće", u koju je Stanica Radić 1483. godine smjestila svoje susestre, trećoredice sv. Franje, niti se našlo jasnijih podataka u spomenutom arhivu, niti se moglo na licu mjesta utvrditi koja bi to bila kuća, ako je uopće sačuvana.

Ali, za stručnjake, koji bi željeli utvrditi točnu ubikaciju toga samostana, upozoravam na podatak, koji se nalazi u građi priloženoj molbi školskih sestara Svetoj stolici za redukciju obveza i za slobodno raspolaganje imovinom naslijeđenog samostana. Podatak iz 1910. godine glasi: "'Catastico' iz godine 1910. (To još imamo:) Kuću u gradu ulici Kambij za crkvicom sv. Ciprijana broj 143 naznačena sa česticom 2252 prvo biće uložska (!) br. 17.62 zemljišne knjige porezne Općine Spljet. Procijenjena je: Kr. 5,383 - 40 h. - Crkvice u gradu ulici Kambij zvana sv. Ciprijana. Procijenjena je: Kr. 3,480,36 h." (Nadb. arhiv Split, Spisi god. 1917. pod br. 2386. Pozicija "Školske sestre i samostan sv. Ciprijana u Splitu" 1902-1917, fol. 25 r).

Ako bi ovaj rad potakao naše stručnjake, da ispituju povijest i ostalih pet picokarskih samostana, koji se spominju 1688. godine u Splitu, onda bi postigao svoju pravu svrhu.

IL CONVENTO DELLE TERZIARE FRANCESCANE, "PIZZOCCHERE", DI S. CIPRIANO A SPLIT (1483-1905)

Karlo Jurišić

È noto che a Split (Spalato), capoluogo della Dalmazia o Croazia meridionale, vi furono, in passato, oltre ad alcuni veri conventi femminili, anche fino a sei case di terziarie francescane o domenicane, dette "pizzocchere", di cui si sapeva molto poco e ancor meno si è scritto in quanto le relative fonti archivistiche sono andate smarrite o perse.

Solo per il convento delle terziarie di S. Francesco d'Assisi, chiamate "pizzocchere di S. Cipriano" sono state recentemente scoperte le fonti d'archivio riguardanti il periodo dal 1497 al 1897. Queste fonti sono raccolte in tre libri e custodite sotto il titolo di "Archivio di S. Cipriano" (ASC - A, B, C), presso l'archivio del convento delle suore scolastiche del terzo ordine di S. Francesco a Lovret di Spalato.

La scoperta dell' ASC ha sollecitato O. Petar Runje, storico dei francescani glagolitici croati, che ha scoperto nell'Archivio storico di Zadar (Zara) dei documenti un po' più antichi sul convento di S. Cipriano (1483-1497), e la prof. suor Berhmana Rozarija Nazor, che ha ritrovato nell'archivio del convento a Lovret le fonti sul compimento del convento di S. Cipriano (1497-1905), e che hanno entrambi pubblicato i loro studi (cfr. b 3 e 4).

Tra i documenti del citato ASC, il più importante è il primo: il Testamento di Stanica Radić, ved. del conte Radić Radoslavić di Jajce, scritto il 2 gennaio 1497 a Split. Questa

donna facoltosa e pia fece costruire intorno al 1460, a Tuzice, la chiesa gotica di S. Maria, e nella primavera del 1463 nell' imminenza dell' occupazione turca e della caduta della Bosnia fuggì col marito a Split, dove prese fissa dimora. Dopo la morte del marito entrò nell' ordine terziario di S. Francesco d' Assisi, lasciando in testamento alle terziarie francescane, dette "pizzocchere" (che a Spalato sono menzionate per la prima volta nel 1391) molti immobili, sia edifici che terreni, e in primo luogo la sua "grande casa" che si trovava accanto all' antica chiesetta di S. Cipriano, dove entrò con loro nel 1483 trasformandola in convento.

Stanica morì intorno al 1500, ma il convento sopravvisse fino al principio del XX secolo.

Le "pizzocchere" di S. Cipriano provenivano dai ceti bassi della città di Split e dei suoi dintorni, e specialmente della "repubblica di Poljica". Non erano istruite, per la maggior parte erano analfabete, e vivevano delle rendite che ricavano dagli affitti delle case e dei terreni. Si dedicavano in particolare all' assistenza dei moribondi e alle orazioni per i defunti presso alcune famiglie.

Per i loro esercizi spirituali si servivano della vicina chiesetta di S. Cipriano, vescovo e martire (il cui anniversario cade il 16 settembre).

Avendo il potere ecclesiastico valutato, al principio del XX secolo, che il loro stile di vita e il loro operato non rispondevano alle esigenze del tempo, il vescovo di Spalato e Makarska, Filip Frano Nakić (1889-1910) affidò l' amministrazione del convento delle pizzocchere di S. Cipriano alla nuova compagnia, più attiva, delle suore scolastiche di S. Francesco d' Assisi di Maribor.

Le ultime sette pizzocchere di S. Cipriano passarono alla nuova compagnia delle suore scolastiche nel 1905, e si concluse così la storia delle pizzocchere di S. Cipriano a Split.

Le suore scolastiche con il permesso della Santa Sede vendettero i beni ereditati dal convento di S. Cipriano, e costruirono un convento nuovo e grande a Lovret, nel quale si trasferirono da quello vecchio l' 11 ottobre 1914, e dove aprirono un istituto per l' educazione delle giovani.

La chiesetta di S. Cipriano, che la storia ricorda per la prima volta nel 1119, fu abbandonata nel 1914, venduta nel 1917, e demolita nel 1928, quando al suo posto fu costruita una casa privata, oggi negozio, nella via Bosanska n. 17.

In occasione dell' abbandono della chiesetta di S. Cipriano, nel 1914, le suore scolastiche trasferirono nel nuovo convento a Lovret, tra l' altro, due oggetti degni di essere ricordati: una campana (18x15 cm) firmata e datata 1585, e un dipinto di S. Cipriano e santi, olio su tela (141x119 cm), che il Radoslav Tomić nel 1991 ha dimostrato essere opera del pittore tardo-barocco Sebastiano Devita (Split, 1740-?), realizzata a Spalato tra il 1777 e il 1778.

L' autore infine esprime il desiderio che gli esperti ricerchino le fonti archivistiche degli altri cinque conventi delle pizzocchere spalatine e trattino magari a grandi linee anche la loro storia.